

1937

**ЛІТОШИСЬ
ЦЕРВОНОЇ
КАЛИНИ**

н. Бѣтѣвич

Ч. 4.

Запросини до
ПЕРЕДПЛАТИ
„ЛІТОПISУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1937 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чверть-
річна 3.50 зл. — Ціна числа 1.20 зл. — Для членів „Черво-
ної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

Точні передплатники, що вирівнують передплату принайменше на один чверть-
рік наперед, діставатимуть даром як додаток до кожного числа дальші аркуші
споминів ген. А. Кравса

п. н. „ЗА УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ“.

АДРЕСА:

„ЛІТОПIS ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 ІІ ПОВ.

Почт. скр. ч. 43.

Міліонової збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

Фабрика в Тернополі, вул. Липова 2.

Фабрика хемічних виробів

О. ЛЕВИЦЬКА і С-КА

у Львові, Кордецького 51. Тел. 260-94. ЛКО 503-881.

поручає власні вироби найкращої якості:

ПАСТУ ДО ВЗУТТЯ „ЕЛЕГАНТ“ терпентинову. — ПАСТУ ДО ВЗУТТЯ
„ЕЛЕГАНТ“ люксову в тубках. — ПАСТУ ДО ПІДЛОГИ „ФРАН-
ЦУЗЬКА МАСА. — ВІСК комбінований до підлоги. — ВАСЕЛІНУ
до шкіри. — СИНКУ ДО БІЛЛЯ помадкову і коронкову. — ШВАРЦ
до чобіт. — ВІСК шевський. — СМОЛУ.

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

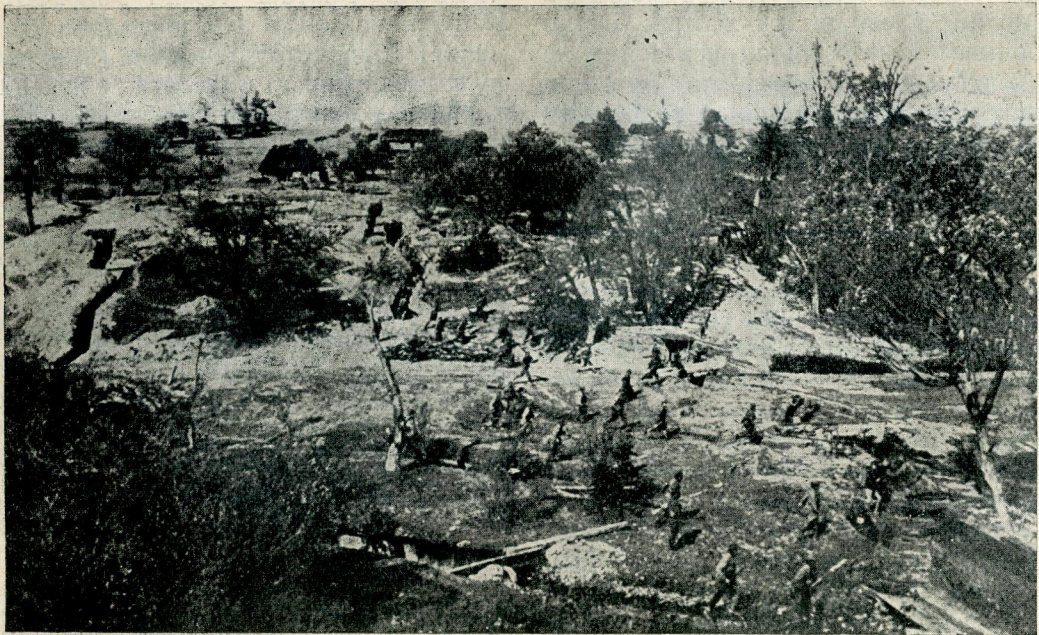
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

ІХ. Річник

ЧИСЛО 4

КВІТЕНЬ

1937

НАСТУП ПІХОТИ.

Автентична світлина з бою в галицькій селі.

Весняний вітер чую...

Весняний вітер чую.
Як гіпогриф дуднить він над степами.
Горять дими рожево над шляхами —
Хтось чітко гострить зброю...

Гей, в полі — там димове.
Хтось черпає з озер вишневі піни.
Діброви — з казки ясні королівни —
І маки... маки з крові...

І крик — як громовиця!
І змії мідяні... і карі коні...
Падуть на тік залізний дзвони —
Дощем лопоче криця...

Весняний вітер чую...
Як гіпогриф дуднить він над степами.
Горять дими рожево над шляхами —
Хтось чітко гострить зброю.

Весняний вітер чую.
У грудях юність розпалила чуги.
О, встаньте думи, встаньте юні други —
Я ще раз помандрую!...

Фрагмент з чортківської офензиви

Написав: Гажген.

В першому відвороті в маю 1919 р. 4. Золочівська Бригада опинилася в селі Залісся на полудневий схід від Чорткова. Бригадою командував полковник Чмелик. Шеф штабу сотник Остап Луцький морочився з виконанням наказу чи не Начальної Команди, щоб перевірити бригадні обози та позбутися зайвих підвод і возів. Що даліше, ніхто з нас не знав, всеж духово ми почувалися бадьоро. А там вже й прийшли сірим ранком вістки про чортківську перемогу. Бригада не брала участі в чортківському проломі, а по ньому рушила вперед як запас на Швайківці — Копичинці, перейшла ранком через місточко Сухостав і в погідне пополудне дня 11. VI. опинилася в селі Кобиловолоках. Село велике — за квартири нетрудно було.

А другої днини — 12. VI. — ще до сходу сонця вівзав мене бригадний лікар Мантуляк та видав наказ уладити відсильну точку біля місточка Янова в звязку з сподіваним боем.

Сонце вже сходило, як ми кількома фірами з доконечним санітарним матеріалом і санітарами поспішали яром в напрямі Янова. Наздігнали оперативний штаб бригади, що був верхом на конях. На краю ліса до Янова штаб завернув на горб над яром і остановився слідкувати за боем. Ми розтаборилися якого пів км. від нього біля води.

Бригада йшла в наступ з двох боків. Дорогою на Мшанець наступав сотник Іванів своїм 8. полком, а сотник Газдайка 7. полком наступав полями в напрямі Підгайчик.

Днина була ясна і весела й до 10 години ранком не було у мене ще ранених. Зате прийшла вістка, що 8. полкові тяжко йшло в бою вздовж дороги на Мшанець. Там і ранили тяжко четаря Стасюка. З відсильною точкою за 8. полком стояв санітарний хорунжий М. Заячківський.

Під Підгайчиками на полях затяжно працювали наші скоростріли й артилерія чи не батарея 1/4. Перші ранені опсвідали про тяжкий бій, в якому брало участь й мазурське населення Підгайчик.

Коли вдерлися наші стрільці в село, то і там обстрілювали їх зпоза будинків і плотів. Небавом принесли санітарі тяжко раненого поручника Панчишина родом з Золочівщини (чи не з Трудовача?). Дістав стріл в черево. Наші частини відкинули противника і подалися за ним на Теробовлю.

Ранених наших (поляків не було) відослав я до Копичинець, а в ночі поручник Панчишин помер. Другої днини завезли ми його тіло до Теробовлі і там бригадний духовник о. Лучинський передав його місцевому парохові, щоб похоронити на тамошньому цвинтарі. Ми мусіли поспішати за бригадою.

Ще тої самої днини перевели ми в Острівчику Бранку, якої до цього часу ніхто не переводив. Бранку переводило нас трьох, а новобранці відразу йшли даліше. Тільки в цьому одному селі набрали ми поверх сто люда. З 13. на 14. VI. ночувала бригада в Струсові, далішу ніч в Ладичині. В Луці мали ми ще один постій, а я маленьку історійку з квартирою.

Винайшов мені санітар квартиру в школі, хоч я не дуже то вибагливий був. Дуже бідкалася місцева учителька, до того убрана в народній стрій, що займаємо їй покій. Прецінь її чоловік також старшина, помер в Тернополі. Її тон і постава вплинули так далеко на мене, що я при квартирі не опирався. Преспокійно казав моїм конюхам зайняти квартиру в школі, а сам подався в селянську хату. Там радісно нас прийняли. Син служив при УСС, а історію квартири в школі мені вияснили. Учителька була не українка, хоч в українським народнім строю. А муж її дійсно помер.

Пізною ніччю на 16. перейшла бригада Тернопіль і не маючи боїв йшла походом аж під Поморяни, де звела, як вже раз згадувано, новий бій з ворогом. По дорозі в Ходачкові великим валялися на громадському оболоні артилерійські стрільна. Це польське населення силою примусило якусь батарею з І. Г. К. покинути амуніцію.

Моя виправа на Закарпаття

Написав: *Іван Молещій*, сот. У. Г. А.

В книжці Ортоскопа: „Державні Змагання Прикарпатської України“, що вийшла 1924 р., сказано: „Західньо-українські війська обсадили в січні 1919 р. Східне Закарпаття. Зайнято: Сигот, Хуст, Тячево, Мукачів, Берегів і Ужгород“. Справді були три виправи на Закарпаття, та жадна не вдалася. Майже рівночасно вийшли два збройні відділи: коломийська група й станиславівська.

Дня 14. I. 1919 р., коломийська група, розбивши мадярів під Раговом, зайняла Мараморощ Сигіт. Однак дня 17. I. війська ромуносько-мадярські розбили її та прогнали з Закарпаття. Друга, станиславівська група, дійшла аж під Мукачів, та під сильним напором мадярських військ завершила. Третя виправа відбулася 19. I. 1919 р. із Самбора на Ужгород. Через брак більших операційних одиниць та отримання з Начальною Командою, українські війська не зайняли ані одної із згаданих місцевостей.

Як учасник виправи на Ужгород, подаю її перебіг на основі власних записок.

Іван Молещій.

I.

До земель, що їх після розпаду Австрії не вдалося відзискати для української держави через брак своєї армії, належала Закарпатська Україна.

На Національні Збори, що відбулися, як вже сказано, 19. X. 1918 р. у Львові, прислали закарпатські українці розпучливе письмо, і просили, щоб їх прилучити до української держави. По розвалі Австрії, робили закарпатські українці великі старання, щоб об'єднатися з українською державою, та брак своєї армії довів до того, що Закарпатська Україна опинилася в чужій державі. Коли під кінець 1918 р. заносилося на окупацію Угорщини військами коаліції, скористали з цього чехи, і як союзники антанті зайняли Закарпатську Україну, не думаючи вже залишити її колинебудь.

Також мадяри не хотіли зректися українських земель. В грудні 1919 р. видав угорський уряд закон про автономію для українців. З комітатів Мараморощ, Угоча (Ugocsa), Берег і Уг утворено автономну країну під назвою „Руська Країна“. Мала це бути губернія з осідком губернатора в Мукачеві. Іменовано вже навіть міністра для українських справ і віцеміністра для освіти. Однак заповідженій автономії не введено в життя. Та закарпатські українці не покидали думки про об'єднання з українською державою.

II.

Дня 3. січня 1919 р. Українська Національна Рада в Станиславові проголосила злуку всіх українських земель з-під бувшої Австрії з Українською Народньою Республікою. Дня 17. січня 1919 р., повідомив президент Української Національної Ради Д-р Євген Петрушевич Чехосло-

вацьку Республіку, що українські війська займають Закарпатську Україну. І вже 18. січня дістав я наказ зайняти комітат і місто Ужгород (Унгвар).

III.

Під цю пору був я командантом Запасного Коша в Самборі. Кіш творив залогу міста, вишколював стрільців і доповняв походовими сотнями боєві частини групи генерала А. Кравса. В січні 1919 р. просив я про приділ до фронтової частини. І саме в дні повідомлення чехів, що українські війська займають Закарпаття, дістав я наказ з'явитися в Окружній Військовій Команді міста. Окружний командант сотник М. Мельник передав мені наказ Команди Корпусу (Стрий) такого змісту (дослівно): „Сотника Івана Молещія назначаю командантом усіх військових справ політичного комітату Ужгород (Унгвар). Йому підлягають усі військові й цивільні влади цього комітату, без огляду на свій військовий чи цивільний ступінь. Тамешні влади уділять цьому представникові всякої помочі, потрібної до влаштування військових, політичних і адміністраційних справ комітату“.

Стільки говорив наказ. Дальші інформації були усні. Виходило з них, що ужгородський комітат як *res derelicta*, вільний від чужої влади. Треба тільки з'явитися там і надати йому свою владу. Я мав проголосити тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою 13. XI. 1918 р. та постанову Української Національної Ради як передпарляменту Західньо-Української Народньої Республіки з 3. I. 1919 про об'єднання всіх українських земель в одну суверенну Українську Народню Республіку. Від хвилини цього проголошення мала зобов'язувати на цій території тільки українська влада. У інших справах так військових як і цивільних мав я повну свободу ділання.

Я вважав це для себе за велику честь проголосити населенню поворот української закарпатської землі до великої воскресшої української держави. Одно тільки бентежило мене, що тут легко може прийти до збройної розправи. І кожний, хто знав наше загальне положення, легко здавав собі справу, що шукати собі свіжого ворога, це державне самовбійство. Бо збройний виступ проти чехів, сильних мілітарно й добре організованих мусів би скінчився для нас цілковитою невдачею. Молода українська держава, ще не організована, потребувала доброго сусіда, а таким безпосереднім сусідом-народом, що міг нам допомогти, вважав я чехів. Таке було моє переконання. Однак як старшина хотів я виповнити наказ якнайкраще.

В Запасному Коші не було тоді війська, що могло б сповнити якслід таку важну місію. Днів тому кілька відійшли із Запасного Коша дві походові сотні до групи ген. Кравса. Все ж таки треба було конче зібрати якийсь узброєний від-

діл, щоб було ким розпочати діло. Щоб вивязатися із повіреної й відповідальної місії, просив я одного куреня, 5 старшин і 4 скоростріли. У поспіху далось стягнути з різних команд, що були під цю пору в Самборі, 65 стрільців (!) і 4-ох скорострільців з одним скорострілом (!). Кожний стрілець мав у набійниці по 25—30 набоїв, скорострільці дістали 6 коробок набоїв. Ось ціла збройна сила, що мала перевести почесну виправу й прилучити ужгородську землю, віками відділену від українських земель, до воскресшої української держави, і надати їй свою владу. Стрільці лихо одіті, зле озброєні, перемучені світовою війною, не зовсім надавалися до так важного діла як окупаційна акція. Певне, що про якусь збройну акцію з такою силою не було тут і мови. Я докладно здавав собі справу з вислідом такої акції на випадок збройного опору. Та як карний старшина старався я доглянути в цій виправі якоїсь глибшої невідгаданої інтенції вищої команди, а навіть став „трохи вірити“, що ужгородська земля це *res nullius*.

До помочі приділено мені ще одного старшину, четаря Яворського, людину військово не вироблену, знаного пізніше комуніста. Дня 19. I. 1919 р. раненько четар Яворський привів на двірць „піхотну частину окупаційної армії“, а я „технічну частину“. Був це один скоростріл і його обслуга 4-ох стрільців і полева кухня, що мала тільки два баняки й двох кухарів. Як „начальний вожд“, відобраз я звіт від „команданта піхотної частини“ і післав його до Команди Двірця запитати, коли можна буде „вантажити армію“. Потяг був ще не приготований. Я підійшов до стрільців; були пригноблені. Треба було якось розвеселити їх і підбадьорити. Я пояснив ціль нашої виправи. Як стрільці довідалися, що ідуть на Закарпаття і що там приберуться й озброяться, зраділи. Хтось грозив, що як стріне гонведа, то пригадає йому їх героїства й бешкети в Галичині. Мене врадувала ця зміна в настроях стрілецтва.

Командант двірця зголосив, що потяг готовий вже до відїзду. Потяг складався з паровоза, одного особового воза й 6 товарових возів. Паровіз прикрашено жовто-блакитним прапором. Безпосередньо за паровозом був особовий віз. У другому возі приміщено скоростріл з дулом зверненим на двір, готовий кожної хвилини до стрілу. В трьох дальших возах, де були полеві печі, розмістилося вигідно стрілецтво; в передостанньому була кухня. Останній призначений на коні від кухні, був порожній. Як казав кухар: *conі surroniert*¹⁾.

По завантаженні виїхав потяг на Сянки. О год. 9 прибув до Сянок. До потягу підбіг начальник стації і повідомив мене, що Команда Корпусу кличе мене до телефону. Команда Корпусу, надаючи своїм частинам звіт про Начальну Команду, повідомляла „групу Молеція“ в дорозі, про загальне положення „української зброї“. Телефоніграма звучала (дослівно): На північ від Львова ми заняли лінію: Вулька Мазовецька — Мшана. Під Львовом і на південь без змін. Угор-

¹⁾ Припустім, що там є коні.

ська Україна: Наші частини в Ужгороді (Унгвар). Начальник Штабу: Полк. Мишковський. Ці частини, що про них згадувало звіт про звіт, прибули щойно до Сянок, а комунікат генерального штабу подавав, що вони вже в Ужгороді: Ну що ж. може Начальна Команда хотіла цією дорогою захопити „вожда окупаційної армії“ до переведення окупації за всяку ціну?...

О год. 10. виїхав потяг на Ужок. Залізничий шлях покривала груба верства снігу, через те від Сянок їхав потяг поволі. В Ужоці сильно збентежився урядник стації появою несподіваних гостей. На запит, чи глибокий сніг не перешкодить дальшій їзді, не давав зразу відповіді, вдавав, що не розуміє української мови. Так само годі було дістати відповідь із дальшої стації. Збентежені урядовці випитували про ціль транспорту, про пасажирів і т. п. Вже від довшого часу не курсували цим шляхом потяги. Кожний перестанок давав знаки візджати повільно. На стації Чорбадом запитував урядник маляр чеського команданта двірця в дальшій стації в Волосянці (Hajaszd), чи може пустити дальше якийсь незнаний військовий транспорт. Я заявив урядовцеві, що такі запити зовсім недоцільні, бо транспорт навіть в разі відмови поїде дальше, не зважаючи не то на позволення, але навіть на сигналові знаки. Урядовець передав це дальше.

Стрільцям заповів я гостре поготівля. До помочі машиніста приділив я меткого підстаршину й одного стрільця. Його завданням було слідити далековидом залізничий шлях і стацію Волосянку; в потребі мав підтримувати холоднокровність машиніста й підбадьорувати його. Потрібні вказівки дістав машиніст ще в Ужоці. Із гарячкових телефонічних розмов залізнодорожних урядовців висновував я, що чехи схотять заатакувати нас. Треба було поступати обережно й холоднокровно.

Потяг наближався поволі до Волосянки. Вечоріло; сонце заходило криваво й освітило потяг. Семафор давав знак: стій! Я велів здержати потяг. З віддалі, приблизно 1400 м, видно було безладну біганину по стації. Зо стаційного будинку вибігла розстрільна, перебігла гусаком залізничий шлях і хильцем ховалася за узгір'я. Не зважаючи на це, велів я їхати обережно дальше. Від стаційного будинку давали нагальні знаки спинити потяг. Приблизно 800 м від стації потяг станув у друге. Я вийшов з потягу й глянув через далековид. На узгір'ю, що тяглося майже рівнобіжно із залізничим шляхом, лежала досить густа розстрільна в силі коло одної сотні. На крилах і по середині розстрільної причаїлися три скоростріли, позаду ближче шляху стояв якби якийсь відділ; була це мабуть резерва. Нагло прошили повітря три стріли, що слідували по собі дуже швидко.

— Пане сотнику, скоростріл шле нам привіт і пробує мірника — говорив підстаршина від скоростріла. Стрільна зарилися в насип близько паровоза і викресали огонь в камені.

— Добре потрапляють. Може би так їм щось у відповідь? — говорив „спец“ від скоростріла.

— Не вільно!

Бувші У. С. С. зі села Трофанівка,
пов. Коломия.

Симотюк Мих., Пашанюк Мик., Демчук
Василь, Угринчук Дм., Демчук Стефан,
Драган Петро, Рурак Мик., Качуляк Ва-
силь, Корбутяк Лесь, Томчук Семен,
Деделюк Юрко, Далавурак Дмитро,
Гушул Гр.

Світлив Мр. Юліан Букатович.

В потягу заметушилось. Я перебіг біля потягу й заглянув у вози. Стрільці з крісом у руці ждали наказу. Коротка надума й рішення: Нас рішуче замало. Вони відкриють огонь по возах і не дозволять навіть вискочити з потягу та візьмуть верх. Треба вийти з честю з такого приняття... Втім паде друга серія стрілів. Бренькнуло вікно; набій пробив шибу й застряг у стіні, мало що не вбив джури. Другий набій впав перед возом біля мене, третій ударив в рейку. Виходить, чехи провоюють нас. Паде наказ:

— Десятник Сенета! З хоруговкою на тендер! Сигналізуйте: Припинити огонь!

Сигнал повторено тричі. Чехи мовчали. Я скочив на сходки й велів їхати далше. Знову повторено нагальні знаки спинити потяг. Потяг затримався приблизно 500 м від стації. Стрільцтво вже розушилося. Чехи уставляли на стації поквално скоростріл. Я зіскочив із сходів і скорим кроком пішов у напрямі стації.

Мені назустріч ішов якийсь старшина трохи збентежений. Був це командант двірця в Волосьянці (Hajaszd) поручник 31. чеського полку піхоти Потужнік. По обопільному військовому привіті, я спитав його про військовий ступінь, а потім, чи розуміє українську мову. Він не знав української, я чеської. Кінець-кінцем ми погодилися порозуміватися німецькою мовою. Я заявив йому, що я відпоручник Української Галицької

Армії. Маю наказ зайняти ужгородський комітат і проголосити тут українську владу. Це помітно схвилювало його. Свиставкою призвав ордонанса й щось йому сказав. За хвилину з'явилися старшини (5), здається курінний і сотенні команданти. Не представляючись, стали поквално випитувати, хто я, чого туди прибуваю, яке завдання „цього куреня“¹⁾ і т. п.

Западала вже ніч. Брав сильний мороз.

— Панове! Мені холодно. Я не заміряю давати подрібних вияснень на морозі. Прошу до потягу, там тепліше. Щоправда там вибиті вікна, та це ваші скоростріли так гостинно вітали нас перед хвилиною.

Порозумілись між собою і просили мене до команди двірця. Ледви ми ввійшли до ждальні двірця, прибігли за мною схвилювані підстаршини, і зголосили, що чеська розстрільна підходить до поїзду. Я успокоїв підстаршин, велів позамикати вози, розміститися вигідно і ждати дальших приказів. Чехи чуючи це, помітно зраділи й негайно вислали одного старшину з якимсь наказом. Тепер представився я всім старшинам так, як командантові двірця. Споважніли й морщили чоло. Вивязалася дискусія.

Один старшина, здається штабовий, сказав зараз на вступі, що ціла ця виправа, це або досить

¹⁾ Чехи бачили 7 возів і думали, що це цілий курінь.

Евакуовані залізничники У. Г. У. до Мукачова в 1919 р. 6/10

Евакуовані до Мукачова в 1919 р. залізничники У. Г. У.

загадочна поведінка українського уряду, або це тільки моя авантюра. Це схвилювало мене. Уважаючи це за принизливе для моєї честі, я заявив, що такий висказ, це обидва. Я як старшина української армії, жадаю належної сатисфакції через українське представництво при чеському уряді. — Правда, я не маю ніякого обов'язку легітимуватися перед старшинами, що нас витали скорострілом, однак щоб переконати вас, що занадто сміло висказуєте свої здогади, прошу, тут наказ вищої команди. — Ясно, що чех не вмів прочитати наказу, та все ж таки зорієтувався й перепросив мене.

По цім вступнім інциденті сказав я, що говорю на основі повноважень. Я запитав їх, на якій підставі зайняли вони Закарпатську Україну, передусім ужгородську землю. Моя команда поінформувала мене, що цілий ужгородський комітат вільний від чужої влади. На це відповіли мені чехи, що вони є окупаційною армією Антанти і мають мандат на окупацію цілого українського Закарпаття (*ruthenische Bevölkerung*). Окупацію переводять з наказу маршала Фоша. Залізничний шлях Ужок—Ужгород і ріка Уж це демаркаційна границя їх окупаційної території і цієї границі вони боронитимуть. На це сказав я: — У мене мандат українського народу на українську землю. Маю наказ проголосити злуку ужгородського комітату з Західньо-Українською Народньою Республікою і надати їй українську владу.

— Тепер скажіть ви нам, на чім опирає український уряд свої претенсії до цієї землі? — питає чеський старшина.

— На праві про самовизначення народів у дефініції през. Вільсона. Право це, як відомо, лягло в основу мирових переговорів. На цій основі будете ви свою державу на своїх землях, а ми українці на своїх. Ужгородський комітат, це українська земля, і в мене наказ приєднати її до української держави.

— Це слушно й правильно — сказав поважно старшина, що досі мовчав. — Однак, це діло дипломатії. Ми, як армія, не покликані вирішувати національних прав. Крім цього прийміть до відома, якщо ще не знаєте — що дня 17. І. приїхала до Ужгороду українська делегація з повноваженнями українського уряду; делегати переговорювали з нашим командантом полк. *Ciaffi* в справі границь, приятних господарських зносин і транзиту. Щоб прискіпити розв'язку цих питань, поїхала делегація до Праги.

Вони подали мені прізвища українських делегатів. Здається мені, що одним з них був от. Т. Рожанковський.

В розмову вмішався найстарший з них. — Мені таки неясна ця ваша збройна виправа. Є два способи — говорив він — доходити своїх територіальних прав: спосіб мирний т. зв. дипломатичний, і другий збройний. При першому, до ціли ведуть уклади; мірилом другого п'ястук. Однак перший спосіб виключає другий. Якже тепер поясните, пане відпоручнику, таку суперечність по-

ступовання: Дня 17. І. вислав український уряд делегацію, що має мирним способом доходити прав територіальних, а два дні пізніше, сьогодні 19. І. висилає збройну частину і силою велить зайняти цю територію...

Я не мав на це ніякої відповіді.

— Хіба ж признаєте, — говорив він — що один вчинок перчить другому. І через те я вас, не хотючи, обидив. Він устав, прибрав горду поставу й сказав: В імені найвищої команди окупаційної армії жадаю, щоб ваша збройна частина, до 12-и годин покинула нашу окупаційну територію. Інакше розброїмо частину й інтернуємо.

Тепер могла рішити щось в цій справі тільки Начальна Команда в порозумінні з урядом. А що з Нач. Ком. не можна було дістати ніякого получения, бо від часу революції телеграфічна лінія була зірвана, я жадавав від чехів письменної деклярації, що вони мають мандат на окупацію Закарпаття. Переговори тривали майже три години.

Вкінці чехи зредагували мені письмо в лагідному тоні, що кінчалось вже не наказом, але просьбою, щоб я покинув їх окупаційну територію. Письмо підписав командант 1. куреня 31. полку окупаційної армії рйтм. Кнобльох. Ось дослівний переклад цього письма, яке було написане по чеськи:

Відозва.

Підписаний командант 1. куреня, 31. полку Ч. С. проголошує делегатові й командантові сотні п. Іванові Денисові Молещій, що залізний шлях Ужгород—Ужок і цілу ріку Унг (Уж) приділено нашому війську як демаркаційну лінію (границю), а також лівий берег і згаданий шлях в тих місцях, де переходить ріку, а саме за згодою Союзників (Антанти), наслідком того, ця лінія зайнята нашим військом.

Повідомляє також, що 17. І. українські делегати приїхали з Чап до Ужгороду, де з нашим командантом, полк. *Ciaffi* переговорювали про границі, транзит і про приятні господарські зносини. Для прискішення цих питань, поїхала відповідна комісія до Праги.

Для того просив я п. сотника Молещія, щоб опустив згадану станицю Гаясд (Волосянку) і Ужок тому, що не був вірно поінформований про визначені нам границі, почім пан сотник, по моїм виясненні, опустить станицю Гаясд і Ужок. Волосянка, 19. І. 1919.

Командант 1. куреня: Рудольф Кнобльох, рйт-майстер.

Хоч неприємний був такий вислід справи, не залишалось нічого як відійти справді.

Стрільці переночували в возах, я в неопаленій кімнаті начальника стації. Чергового дня раненько повідомив я стрільців, що вже вертаємося. Здивувалися дуже.

— Як, то ми вже не їдемо в Ужгород?...

— Ні!...

Дня 20. І. 1919 р. верталася окупаційна частина на свої первісні позиції.

Як дійсно було з проводом Пресової Кватири У. С. С.?

Поява „Історії Легіону Українських Січових Стрільців 1914—1918“ Осипа Думіна, виданої „Червоною Калиною“, викликала вже доволі рецензій та критик, назагал дуже прихильних. Появилася теж критика її й у „Новій Зорі“, (з 7. І. 1937. ч. 1. (1001) д-ра Осипа Назарука. І вона ніби прихильна, та разом і робить важкі закиди, не так авторові історії, як Видавництву, мовляв „історія без хребетного стовпа“, бо не згадано в ній про те, як і хто zorganizував стрілецьку літературну творчість. Винно тут, каже д-р Назарук, Видавництво, що не звернулося до організаторів Пресової Кватири УСС у Коші, що всі ще живуть. Цей закид оправданий. Справді, колиб Видавництво було це зробило, не було б цих недостач, які лишилися в творі О. Думіна, як напр., що Андрій Бабюк редагував „Самохотника“ весь час (і таке виходить зє стилізації речення). А воно так не було. Андрій Бабюк був правда основником „Самохотника“, та видав тільки 3—4 числа його, а дальше був редактором Клим Кузьмович. Про нього в Історії нема взагалі навіть згадки, а треба було. Це був талановитий молодий письменник. Погиб у часі останньої російської офензиви в 1917 р.

По відході Кл. Кузьмовича в поле 1916 р. перебрав я редагування „Самохотника“ й редагував уже аж до жовтня 1918 р.

Це є недостачі Історії, але не аж такі, щоб вона була без хребетного стовпа. Хоча „Пресова Кватира УСС у Коші“ зробила дуже багато для УСС, то всеж таки твір О. Думіна це передусім історія воєнних ділань УСС. Що ж до історії самої „Пресової Кватири УСС“, то ці недостачі й недоманання направлять самі організатори та співробітники УСС, коли спільними силами виготовлять окрему історію Пресової Кватири УСС у Коші.

А все ж добре воно, що д-р Назарук звернув увагу на недотягнення в Історії Легіону УСС, лихо тільки, що разом сам уводить баламуцтво. А саме подає невірні дані про свою участь у Пресовій Кватирі УСС. Д-р Назарук пише про себе: „Воістину нерадо, та для історичної правди конечно мушу згадати, що від весни аж до кінця існування легіону я нижче підписаний кермував Пресовою Кватирою УСС з доручення команданта Коша“...

Чи так справді було?

Я не можу говорити про час „від весни 1915 р.“, бо до Прес. Кватири приділила мене Кошова Команда що тільки в Свистільниках десь із кінцем зими 1916 р., тому про цей час нехай говорить її перший організатор тов. Микола Угрин Безгрішний. У листі до мене пише він м. і.: „Плян Пресової Кватири“ в Коші привіз я іще з Праги з готовою печаткою, коли ще про д-ра Назарука в Коші УСС і чутки не було. Порозумівся я з кошовим

Никифором Гірняком й він по військовому згодився на моє головування та рівночасно подбав у корпусі для зручнішої праці в „Прес. Кватирі“ про моє іменування на підхорунжого УСС. З приїздом Меленя, а потім д-ра Назарука я особисто попровадив так діло, щоб і Меленя й потім д-ра Назарука втягнути до праці, як вибраних голосами голов (по першим голові бл. п. Меленю д-ра Назарука). Одначе ніяка команда поза Кошем не признавала того й мене аж до кінця вважали орудником Прес. Кватири та в усяких справах зверталися тільки до мене (Доказ хоча б листи до мене от. Гриця Коссака, що зберігаються в Музеї Н. Т. Ш.)“.

Тільки тов. Угрин. Від себе я можу говорити тільки про час мого урядування в Прес. Кватирі, себто від весни 1916 до 1918 р. до виїзду Коша УСС. на Україну. Увесь цей час д-р Назарук не був провідником Прес. Кватири, а був ним тов. Микола Угрин Безгрішний. І загалом, за весь той час бачив я раз, а може двічі д-ра Назарука в Прес. Кватирі у с. Пісочній. Зайшов із кимось приїздом до Коша на якої півгодини, поговорив з нами й то про справи незв'язані з Прес. Кватирою та й пішов.

І не міг він частіше заходити, бо не сидів у Коші, тільки у Львові, де був редактором видань „Просвіти“ або їздив „слідами УСС“, себто їздив оглядати стрілецькі лобойовища, їздив на Волинь, щоб приглянутись, як там УСС (передусім четар М. Саевич), організують українські школи та як учать у них — очевидно все на те, щоб опісля могли це описати. І тут заслуга д-ра Назарука, що її йому ніхто не відбере. Значить, можна вважати, що тоді д-р Назарук був співробітником Прес. Кватири, а не провідником її.

Правда теж, що д-р Назарук виготовив для Прес. Кватири шабльони, як списувати важні документи та як випитувати місцевих свідків і учасників стрілецьких боїв і як те все списувати. Це знаю, бо ті шабльони я бачив і ми всі здебільша держалися їх.

Що д-р Назарук був головою тільки від 20 червня 1915 р. до 16 жовтня того ж р. (отже всього чотири місяці), на це є доказ у „Вістнику Пресової Кватири“ з 1916 р., де це виразно зазначено. (Вістник Пресової Кватири ч. 1—3 є в Музеї Н. Т. Ш.). Другий доказ це „Хроніка Коша УСС Том I“, там теж скрізь підписаний як орудник Прес. Кв. тов. М. Угрин-Безгрішний.

Це пишу на те, щоб пригадати д-р. Назарукові, як воно справді було та щоб через неправдиві дані не ширилося баламуцтво.

Антін Лотоцький

урядовець „Пресової Кватири“
в рр. 1916—18.

Війна і фамілія

Підчас кривавих визвольних змагань Української Нації — в яких я кервав як якийсь час як помічник рахункового в канцелярії III. куреня VI. бригади, I. Гал. Корпусу (я мав 16. літ) — на мою долю пристали комплікації подвійної натури: стратегічні (очевидно) і — військово-фамілійної. Річ у тому, що командантом III. куреня був мій рідний брат Михайло. (Другий мій брат-хорунжий Юрко — був у зовсім іншому курені). І ось з цього повставали для мене нераз неприємні ситуації.

Ось одного вечора впадаю на квартиру мого брата, де якраз було кількох старшин і гукаю вже зда-лека:

— Міську! Я бачив перед хвилию...

Тут брат як не гримне:

— Як ти стоїш?

Пригадав я собі в одній хвилині, що я при війську, випрямився, вдарив в дах і вирепетував:

— Го-л-л-ошу слухняно, пане поручнику, що я бачився перед хвилиною з... з нашим... татом!

— Де?!

— При відступі наш тато втік з хати разом з фірою і кіньми і тепер хоче вступити до армії!

— Диви!... Ну, ну... Спочинь...

На другий день брат велів тата вписати на листу запасного стану нашого куреня і приділив його до трену. Тато возив нашу канцелярію.

Подібні ситуації повторились ще кілька разів пізніше. Не дурно, коли я раз випадково зустрівшись з Юрком — намовляв його старатися за приділ до нашого куреня, він відповів щиро:

— Іди, дурний.. Свій — гірший свиня, як чужий.

Ну, зажив я з татом. Але тут я попав під ковало. Десь раз — на якийсь квартирі, на якій було кількох дівчат, я зачав підлабузиноватися до однієї. Дівчина нічого проти того не мала. Але на нещастя підслухав це тато — взяв мене на бік і вчасав мені патерностер.

— Ти, смаркачу якийсь, ти сякий, такий... сину, то ти вже дівчат, я заборонюю. Я собі ще поєса на тебе возьму... ти...

Стояв я смирно, але дух мій вояцький збунтувався. Щож воно є? Подвійна команда? Або ми є при війську, або ми цивільбанда. Нічого я не відповів, але подумав собі: — Чекайте, тату, при фасунку дістанете найгірший бакун... Побачимо, хто має вищу шаржу...

Такі то, бачите, історії. На будуче раджу кожному, ніколи не вибиратися на війну з такою широкую фамілією.

Федь Триндик.

ОДИН З БОЄВИХ НАКАЗІВ З БЕРЕЗНЯ 1919. Р.

Подав: І. К.

Загально відомо, що в березні 1919. р. розпочалася друга фаза української офензиви на залізничий шлях Львів—Перемишль, щоби відтяти Львів від його бази — Західної Галичини й в цей спосіб і його самого зайняти. Вихідними становищами для тієї офензиви була часть відтинка I. Групи 8. Самбірської Бригади (званої також „Групою Рудки“, або „Групою Гофмана“), з головним напрямом удару на Вовчухи — Родатичі. Ця офензива розпочалася 7. березня 1919. р. — Слідуючого дня, це є 8. III. — як пише Гуперт, автор книжки „Валькі о Львув“, цілковите й тревале відрізання Львова від світа не улягало вже жадному сумнівови. Українці дійшли по битві під Вовчухами здовж залізничного шляху аж під саму Судову Вишню, де знищили так званий „Ксенжий Міст“, а крім того збурили під Медикою так ґрунтовно тамошній залізничний міст, що направа тревала 3 дні та унеможливила доїзд з Перемишля до Медики, Мостиськ і Судової Вишні...“ (стор. 208).

Саме найшовся один з наказів, на основі якого 3-тя сотня з X. куреня пор. Ваховича з II. Групи 8. Самбірської Бригади („Група Крукенич“, або „Група полк. Шепеля“), разом зі саперною стежою цей міст коло Медики так ґрунтовно знищила. Цей наказ дослівно виглядав так*).

Боевий Наказ.

Завтра 8./III. 19. року о пів до п'ятої рано, сотня, котра стоїть в Селиських четаря Созанського іде здовж дороги в місті з саперною патрулею в напрямі Гурко з одним машинним крісом американським для висадження мосту на право від дороги й оскільки можливе знищить вона один кілометр залізничного шляху, а також телеграфу та телеграфічних получень. То підприємства мусить на всякий случай удатися навіть з жертвами життя.

7./III. 12 годин ночі 19. р.

Командант X. куреня

Вахович поруч.

(а на другій стороні цього наказу):

вислати 20 чоловік до Селиськ на чолі з десятником а команданту VII-сотні вислати ту чоту до Селиськ, котра стоїть в Бикові з машинним крісом, а на місто їх вислати з Новосілок другу чоту й держати злуку з Ріствечком, де є 12. сотня.

Десятник Копитко з 20 людьми машерує по одержанню наказу до Селиськ. Сі чоти будуть боронити Селиська до того часу, поки не поверне III. сотня з операції. В случаї протинаступу поляків держати Селиська до посліднього. За не виконання наказу буде покарано полемим судом. Коменданту IV. сотні Лісікевичу.

*) Подаємо його з деякими незначними правописними змінами. Сам наказ знаходиться в рукописнім відділі Бібліотеки Н. Т. Ш. у Львові.

От. Волощук про чортківську офензиву

Подав: Теодор Марітчак.

(Докінчення.)

Та ще одна подробиця, доволі замітна. Підчас наради полк. Вольф почувився телефонічно з командою І. Бригади УСС, поінформував її про наші наміри й про висилку делегатів та дістав від неї телефонічно уповноваження, ділати також іменем І. Бригади.

Всі учасники наради, а було їх 10—12, вповні здавали собі справу з незвичайної ваги цього моменту. Всі відчували, що рішається велике діло. Коли ми виходили з нарад, полковник Вольф задержався хвилину перед домом, який ми саме спускали, та вказуючи на нього рукою сказав приблизно таке:

— Якщо Начальна Команда прихилиться до нашого пляну і нам поталанить, то тоді на цьому домі повинні вмурувати мармурну таблицю й золотими буквами виписати на ній імена учасників цієї наради.

В цьому місці от. Волощук замовк на хвилину, неначе б щераз переживав те далеке, а так близьке минуле.

— Отже аж дві сензації нараз, — навязую дальшу розмову. — Перша, що делегати їхали від трьох бригад, а друга, що вже тоді, дня 4-ого червня думали не тільки про здержання дальшого відвороту, але й про Львів!

— Так. Команда І. Бригади дала свою згоду й повновласть, а щодо Львова, то стверджую, що вже тоді, на цій нараді Вольф і Бізанц начеркнули плян захоплення столиці й звільнення цілої Східної Галичини.

Зараз по нараді ми виїхали до Начальної Команди, от. Ю. Шепаревич і я. По дорозі ми пе-

реночували в якійсь місцевості й щойно рано на другий день прибули на фільварск у Товстім, де тоді Начальна Команда була остановилася. Згідно з літературою було це 5-го червня.

В Начальній Команді.

Наше положення, як делегатів, було дуже складне. Адже-ж це річ небувала в історії дисциплінованої армії, щоб підчинені вояки стукали до дверей своїх найвищих командантів і прохали їх, зробіть вже щось раз, панове, бо так дальше бути не може. Нехай таке прохання буде й найчемніше, то команданти мали б деяке право таких делегатів випросити за двері, а то й поступити з ними гостріше. У добавок усього ми, без якихнебудь злих намірів, нарушували службовий порядок, оминаючи наше корпусне командування. Коротко, з військового становища висилка делегатів до Начального Командування та ще в тактичних справах, була грубою несубординацією. Оправдувало нас виїмкове положення, добро справи й найщиріші бажання.

Здавали собі справу з нашого трудного становища також згадані старшинські збори і власне тому нам, делегатам, жадних категоричних припоручень не давали, жадних імперативних вимог до Начальної Команди не ставили. Ми мали предложити лише наші побажання, з тим, щоб намагатися полагодити їх позитивно. Справу тактики, як ми це маємо осягнути — залишено самим делегатам. Та від цього нам ніяк лекше не ставало, наша місія була дуже тяжка й вимагала великого такту.

Старшини VII. Львівської Бригади на еміграції у військовому таборі в Йозефові на Чехах.

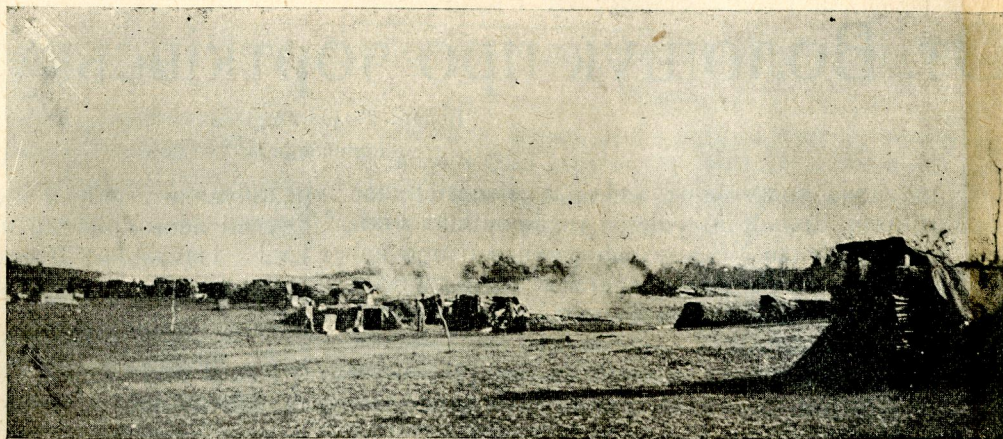
Від ліва сидять: 1. пор. Севернн Байгерт, 2. пор. Василь Білецький, 3. пор. Іван Байгерт, 4. сот. лікар Евген Олексій, 5. от. Михайло Дибуняк, командант 14. полку. 6. от. Роман Волощук, командант 13. полку, 7. сот. Василь Чарнецький, курінний командант 13. полку, 8. чет. Ів. Ліщинський, касієр бригади, 9. пор. Роман Олексій, командант батерії, 10. пор. Іван Михайлів, командант батерії. Стоять з ліва, долішний ряд: 11. ? 12. ? 13. ? 14. чет. Мирослав Колтунюк, 15. пор. Модест Купчанко, 16. пор. Петро Мигович, командант сотні скорострільів, 17. пор. Самуїл Вайс, командант саперської сотні, 18. пор. Ярослав Пастернак, командант муніципальної валки, 19. ? 20. ? чет. Олександр Білецький, 22. чет. Іван ? 23. ? 24. чет. Іван Чер-

ник, 25. пор. ? Ліщинський, командант батерії, 26. чет. Михайло Дацків, розвідчий старшина.

Горішний ряд стоять з ліва: чет. Іван Білокур, 31. ? 32. пор. Володимир Федак, курінний адютант, 33. ? 34. булавний ? 35. пор. Роман Каратницький.

Боева позиція української галицької батареї мабуть під Чортковом.

Тому я рішився використати моє особисте знайомство з генералом Курмановичем, тоді шефом булави Начальної Команди й рівночасно міністром справ ЗОУНР, якого я знав ще з австрійської служби, й зголосився з от. Шепаровичем наперед у нього, прохаючи виеднати нам прийняття в начального вождя генерала Омеляновича Павленка в пильній та довірочній справі.

Генерал Курманович, тоді ще полковник, що вийшов був до нас на коридор, трохи здивувався нашим відвідинам і відповів, що як справа пильна, а ми з фронту, так зайво тратити час, можемо йому спокійно сказати, про що йде, а він вже пропонує все, де треба, якщо це виявиться необхідним. Осьтак слово по слові завязалася розмова, ми в трійку вийшли на двір, а там генерал попросив нас до критого авта, що стояло на подвір'ю. В цьому замкненому авті відбулася наша дальша розмова.

Генерал вислухав нас уважно, а відтак заявив, що чейже Начальна Команда також думає над нашим положенням, але воно більш складне, як би це на перший погляд могло здаватися. Начальна Команда також розважує плян якоїсь акції для здержання дальшого відвороту, та супроти некорисних звітів бригад про стан війська не може на це рішитися. Як воно буде дальше — невідомо, бо звіти просто жажливі й кожного дня гірші. Як тут починати акцію та з ким?

Він взагалі дуже дивувався, що є ще такі частини, які хотіли б битися. Підкреслював, що всі три бригади, яких іменем ми говоримо, а особливо I. Бригада, прислали дуже песимістичні звіти. Що йому тепер властиво думати, хто ближче правди, писемні звіти бригадних команд, чи наші слова? І генерал Курманович допитував, наче недовіряючи, чи справді в цих трьох бригадах є ще якінебудь боездатні та боеохочі частини. Видко, він вважав нашу акцію ділом якогось вузького кола старшин, що вправді хотіли б добра та не здають собі справи з дійсного положення.

На це заявили делегати, що наглий та постійний відворот дійсно здеморалізував військо й тому не можна сказати, щоб бригадні звіти миналися з правдою. Але всеж таки в кожній бригаді знайдеться ще мала частина, нехай що курінь або тільки сотня, яка на приказ команди з ентузіазмом піде вперед, а добутих успіхом пірве за собою зневірених. Численні приклади повчають, що

чим критичніше положення, а живе ще хочби дрібна крихітка надії й бажання рятунку, тим більше тоді потрібно привности на фронті начального вождя, який своєю особистою появою піддержав би військо на дусі й викликав такі наслідки, яких тільки бажає.

Як приклад цього делегати навели недавню війну сербів з Австро-Угорщиною. І так, коли сербська армія, майже до щенту знищена й заломана, опинилася в такому положенні, як сьогодні наша — тобто на останньому скравчику рідної землі, тоді поява сербського короля на фронті та його промови до війська зробили таке чудо, що останки сербської армії кинулися на противника, як льви, й витиснули його зовсім зі своєї землі. Тому і в нас присутність начального вождя на фронті й видані ним особисто накази до наступу можуть викликати подібне чудо. Самозрозуміле, що й виступ вождя в такому моменті мусить бути відповідний, щоб зміг викликати ентузіазм війська, а не такий, як це по чуткам мало бути перед задуманим недавно Нач. Ксмандою протинаступом на Миколаїв над Дністром.

Тут делегати дали до пізнання генералові Курмановичеві, щоб найкраще він сам, як міністр військових справ, отже найвищий наш начальник, приїхав на фронт.

Розмова покінчилася тим, що Начальна Команда приймає наше пропозиція під увагу, прослідить справу й повідомить бригади про своє остаточне рішення. Прийняття делегатів генералом Омеляновичем-Павленком відпало, бо — як казав ген. Курманович — це непотрібне, він (Курманович) сам пропонує справу й бере все те на себе.

Осьтак делегати не досягнули найважливішого — негайного ділання і взагалі не досягнули нічого позитивного. Все-ж, розмова з ген. Курмановичем залишила в нас вражіння, що Начальна Команда з увагою ставиться до цілої справи. Це нас трохи заспокоювало.

Позатим тодішні відносини в Начальній Команді робили на нас некорисне вражіння. Скрізь можна було зазриміти сильне пригноблення та якусь просто застрашаючу непорядність. Навіть у дрібничках. Для ілюстрації два дрібні факти.

Вранці зайшли ми до старшинської харчівні Начальної Команди на снідання. Подали нам, як ієшим старшинам, чорну каву. Я був би не звер-

нув на це найменшої уваги, бо в нас „шлапаків“ (піхотинців) чорна кава на денному порядку. Але от. Шепарович — артилерист, отже з „військової аристократії“, що привикла до іншого. Він не стерпів і скритикував:

— Ото Начальна Команда! Хоче дбати про Армію, а не вміє подбати для себе про молоко до кави! Та ще на селі!...

Другий факт з іншої бочки. При відїзді приділили мені до полку одного старшину і дуже просили, забрати його зараз зі собою, бо інакше його з Начальної Команди не позбудуться. Чому цього старшини хотіли позбутися — не знаю, але представили мені його в найчорніших колірах. Я таки забрав його зі собою, але факт, що Начальна Команда не може собі порадити з одним чоловіком й дожидає аж спеціальної нагоди, щоб його позбутися, поділав на мене доволі прикро. Мимходом згадаю, що в мене цей старшина незвичайно совісно виконував свої обов'язки й не дав найменшої причини до нарікання.

Ці два факти, як сказано, дрібні, всеж таки й вони мають свою мову.

Перші дії.

З Товстого поїхав я просто до полку, а от. Шепарович до бригад, зреферувати вислід нашої поїздки. І власне мабуть цей реферат має на думці сот. Ліщинський у своїй статті.

В полку покликав я всіх курінних і сотенних командантів, пояснив положення й запитав їх, чи вони на випадок потреби готові на все й чи можу на них числити. Всі виявили охоту до наступу й зложили приречення на мої руки. Подібне приречення, поскільки мені відомо, відобрано теж в інших частинах нашої бригади. Ціль того поступовання була одна — впевнитися й розвіяти сумніви, що були виринули в розмові з ген. Курмановичем.

Минув один або півтора дня, як я дістав наказ до наступу. Видав мені його пплк. Бізанц, а від кого він дістав наказ тай чи взагалі дістав, цього не можу сказати, бо не знаю. Я був тоді переконаний, що це Начальна Команда таки рішилася на офензиву й видала наказ і я приписував це успіхові нашої поїздки до Товстого.

І ще одно мушу зазначити. Напередодні чортківського прелому на фронті 14-го полку піхоти (от. Дибуняк), що належав теж до VII. Бригади й стояв на право від мого полку, зайшла була якась воєнна подія. Про що там йшло, вже собі не пригадую. Не знаю теж, чи ця акція вивязалася під натиском поляків чи може з власної ініціативи от. Дибуняка або пплк. Бізанца, який цей полк мав „під рукою“, тобто поближче бригадної команди. Зате знаю, що це була взагалі перша боева акція перед Чортковом, пройшла з великим успіхом і викликала серед війська значний підйом духа.

Надійшов день прелому під Чортковом. Передполуднем дістав я наказ, готувитись з полком до наступу. Сам наступ назначено на пополудні. Мій полк дістав завдання, врізатися клином у польські тили на захід від Чорткова, захопити Білобожницю та в цей спосіб відтягти противникові відворот

з Чорткова на Бучач. Решта нашої бригади, як та кож III. Бригада, мали рівночасно наступати від півдня на сам Чортків.

Коротко перед наступом, зараз пополудні, підполковник Бізанц покликав мене до телефону і повідомив, що сот. Кох, з булави II. Корпусу, телефонував йому, що коли нам справа не вдасться, то це коштуватиме нас наших старшинських степенів. Пригадую собі докладно оці слова Бізанца:

„Wenn die Geschichte nicht gelingt, so wird es uns den Kragen kosten“.

— Справа вимагає wyjaснення — перериваю знову от. Волощукові. — Сотник Ліщинський наводить подібні слова в телефонаті з булави II. Корпусу, але вкладає їх в уста Шаманека, а не Коха.

— Подаю те, що я чув від Бізанца. Призвище Коха пригадую собі понад всякий сумнів.

— Яке вражіння зробили на вас ті слова? Їх можна всіляко розуміти.

— Безперечно. Але тоді вони мене сильно схвилювали. Я пояснював собі їх як погрозу за те, що бригади висилали делегатів просто до Начальної Команди й ділали з поминенням корпусної команди. І справді, бригади сильно нарушили військовий порядок, поминаючи свою безпосередню владу. Тут треба зазначити, що сталося це не зі злої волі або з якогось недовіря до нашої корпусної команди, а просто тому, що Начальна Команда була тоді ближче, а нам дуже залежало на успіху. Крім того ми знали, що оба бригадири, Вольф і Бізанц, мали дуже добрі зв'язки в булаві корпусу і тому з цієї сторони не предвиджували ніяких несподіванок.

Можливо теж, що корпусна булава робила свої застереження з чисто стратегічних причин, побоюючись відтягнення своїх бригад на захід і тимсамим відслонення корпусу від півночі, що могло було покінчитися катастрофою цілої Армії. Це було власне найслабше місце нашого пляну, яке — як пізніше виявилось — поляки заразже запримітили й намагалися використати, але безуспішно, бо випередив їх полк. Шаманек, перекидаючи II. Корпус із Бучача фронтом до півночі. Отже можливо, що в корпусній булаві вже тоді предвиджували цю загрозу і тому негодували й перестерігали.

Як би там не було, повідомлення Бізанца мене схвилювало. Зараз після того полк перейшов у наступ.

Падав дрібний та прикрий дощ, т. зв. капусняк, що розмочив не тільки поля, але й дорогу. Розстрільні з трудом просувалися вперед. Артилерія йшла в одній лінії з піхотою, а то й виривалася наперед, витискаючи інколи своїм нагальним вогнем противника, ще заки до неї наспіла розстрільна.

Пізно в ніч ми досягнули назначену мету, здобуваючи Білобожницю. Створено фронт до заходу, в сторону Джурина, висилаючи на схід тільки сильніші стежі, щоб левили польських збігців зпід Чорткова, занятого вже трохи скоріш іншими частинами. Всеж таки частина збігців, військових і цивільних, встигла була перед за-

хопленням Білобожниці добитися до Бучача. Противник у переполосі подавався безладно назад, наша радість була велика.

Критична перерва операцій.

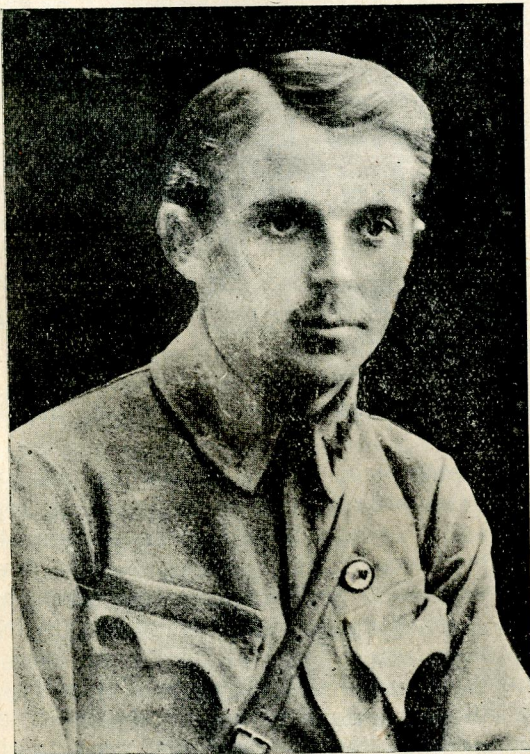
На другий день випогодилося, настав прегарний, соняшний ранок.

Полк поширює терен на захід, до Джурина, але ні на північ, ні на південь ніяких звязків не маємо. Наш полк висунений наперед, сам один. Решта бригади поза нами, в Чорткові. Дожидаємо на неї. Та минає година за годиною, а від Чорткова не чути жадного руху, не приходять жадні накази.

Тимчасом приходять звіти від наших стеж і розвідчиків, прибігають цивільні перебіжчики і всі однозгідно повідомляють, що в противника великий переполох, що Бучач можна здобути одною сотнею, бо там страшне замішання й паніка. Наша розвідка ствердила теж, що противник не має поблизько ніяких резерв. Тільки йти вперед, а тут нема наказів, нема інших стягів. Ніхто не знає, що сталося.

Якось біля полудня поїхав я до Чорткова, до команди VII. Бригади, але й там нічого не знали, чи тут останемо, чи підемо ще вперед, не мали ніяких наказів. Вони самі дожидали на них, сподівалися їх кожної хвилини і з тим я відїхав назад до полку.

А в полку хвилювання зростало з години на годину. Ніхто не міг зрозуміти тієї безчинности, коли була така добра нагода піти значно вперед. Ріжно собі це толкували й гостро нарікали на

Четар У. Г. А. Іван Сокіл.

Світлина з літа 1919 р. в селі Браїлівка (м. Нова Ушиця) на Поділлі).

Начальну Команду. Неспокій поміж старшинами й стрільцями ще змігся, коли вечером прибігли з Бучача цивільні люди, повідомляючи, що поляки стягають там нові сили. Осьтак наша безчинність дає противникові змогу, збирати свої сили до кращої оборони, а то й до протинаступу.

Минула ще одна ніч, а наказів дальше не було. Затеж уже в ранці прийшла вістка від пор. Темника, команданта II. куреня, якого стежі заняли були Джурин і посунулися ще дальше на захід, що поляки свіжими силами наступають з Бучача на Джурин та витискають наші стежі. Біля 10-ої години передполуднем противник заняв Джурин, а пополудні перейшов до наступу з Джурина на Білобожницю.

В міжчасі, на наше зголошення, бригадна команда обіцяла підсунути решту бригади з Чорткова на Білобожницю, нам на поміч. Але рівночасно видали строгий наказ, не наступати, а тільки відбивати польські наступи. Дійсно, біля 2-ої години пополудні поляки розвинули з Джурина боеву лінію й перейшли до наступу цілим фронтом. Ми дожидали їх у полі перед Білобожницею, теж у розвиненій лінії, забезпечуючись сильно від півдня, бо з цієї сторони далеко на овиді появилася неожидано якась кіннота. Йшла теж розвиненим фронтом просто на нас, на Білобожницю.

Наші стрільці мали деякий респект перед польською кіннотою, та ще з „флянки“, й почали денервуватися. Все оглядається на Чортків, але звідтам заповідженої помочі не видко. Настав загрозливий момент, в якому треба було скоро рішатися. Признаюся зовсім отверто, що я тоді перед Білобожницею, супроти польського наступу з двох сторін та великого зденервування стрілецтва нашої півтораденною безчинністю — готовився вже був видати наказ до відвороту. Був це чи не найкритичніший момент у чортківських операціях.

На щастя все скоро вияснилося. Неожидана кіннота на південному заході виявилася кіннотою нашого III. Корпусу. Була це справжня несподіванка, бо з цим корпусом ми ще від першого дня відвороту не мали безпосереднього звязку тай взагалі вважали його, задля великих втрат, зовсім небоєздатним.

Незабаром прийшла друга несподіванка. На шляху від Чорткова появилися наші війська, маширують збитими лавами, полк за полком, бригада за бригадою. Такої сили війська разом ми ще не бачили!

Наше напруження й непевність щезли, наче рукою відняло. Всі здогадувалися, що Начальна Команда рішилася не тільки дати нам поміч але й повести дальший наступ. Наша перемога була вже безсумнівна, викликаючи такий запал і підйом духа, що цього моменту ніхто з учасників не забуде до смерти.

Дальші події покотилися швидким темпом. Наші війська відбили польський протинаступ, здобули Джурин і Бучач, а там чортківський пролом перейшов у велику червневу офензиву, докочуючись майже до брам Львова. Все те вже до-

волі відоме і в тих дальших подіях мій полк відгравав таку-ж роллю, як всі інші.

Не хочу судити, чи півтораденна задержка в операціях нашої Армії по занятті Чорткова й Білобожниці мала корисний чи некорисний вплив на цілу офензиву, але тоді, в боях за Бучач, вона вийшла нам на користь. Бо поляки взяли цю перерву як знак, що ми вдоволилися частинним успіхом і вже далше не підемо — стягнули нові сили, та в переконанні нашої слабости повели протинаступ дуже неоглядно. Коли передні їх частини рушали з Джурина на Білобожницю, то головні їх сили з численною артилерією щойно входили до Бучача. І сталося так, що коли ми біля 3-ої години пополудні перейшли до наступу, то передня польська лінія під Джурином не видержала, а головні сили із Бучача не мали вже часу розвинутися в боеву лінію. Це викликало серед них велике замішання, особливо серед артилерії, яка не могла вже зайняти боевих позицій, зачала перша відворот, поширюючи цим паніку на все запілля. Осьтак ми мали більший хосен, ніжби його мали при наступі попереднього дня, бо тоді Бучача обороняли б тільки розбитки з Чорткова, а не свіжі польські сили.

З інших подій, хоч це до Чорткова не належить, згадаю захоплення в Бережанах моїм полком попри інше майно противника, також двох вагонів крісової муніції, але — здебільша французької й американської, що не надавалося до наших крісів. Австрійської було в тому всього до десяти підвод і цю ми забрали. Наша бригада була ще сяк-так вивінувана в муніцію, бо мала свою власну муніційну валку, з якої по переході Збруча Начальна Команда взяла цілий вагон. Але майже вся та муніція була здобута на противникові й вона нас дорого коштувала.

В червневій офензиві та в пізніших боях при другому відвороті мій полк стратив до 600 людей, найбільше при другому відвороті під Чортковом, дня 15. липня, коли то поляки, використовуючи переїзд наших парламентарів (от. Шухевича й сот. Гузара) і спричинене цим хвилеве завішення зброї, зараз по відтубленні перемиря вдарили більшими силами на I. курінь полку, який цього-ж дня вже три рази здобував стацію Білу і тричі мусів її залишати, і його цілковито знищили. Це викликало тоді більше замішання, бо інші курені, знеохочені неоглядними словами наших парламентарів, подалися назад в неладі.

Але зараз по переході Збруча полк знову доповнили, а навіть „переповнили“, приділюючи 800 людей з армейського запасу, з останнього галицького набору.

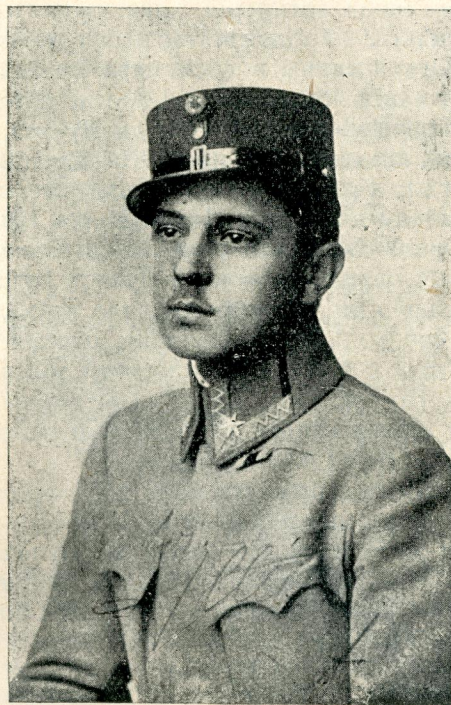
— Який був стан полку?

— До 3.000 людей, з того 2.400—2.600 боевий стан.

Бучач заняла артилерія.

А тепер ще деякі епізоди.

По занятті Чорткова й Білобожниці надіхав був генерал Омелянович-Павленко і між іншим відвідав теж VII. Бригаду. Привитався з Бізанцом,

Нестор Ілюк, четар, ком. проб. сот. III. Корп., помер в румунській неволі в 1919 р.

а відтак Бізанц представив пану генералові мене, додавляючи, що це власне мій полк здобув Білобожницю. На те генерал привітав мене злегка кивненням голови, але руки не подав.

Я відчув це дуже болюче. Можливо, що ген. Омелянович-Павленко, відомий з досить вільних форм у поведінці, зробив це ненарочно. Але я та інші старшини, свідки цієї сцени, мали вражіння, що це було зроблене свідомо. Пояснювали цей афронт тим, що ген. Павленко знав про мою розмову з Курмановичем в Нач. Команді й запідозрив мене в якійсь конспірації проти своєї особи. Тому стверджую, що ані я, ані от. Шепарович жадних конспірацій проти ген. Павленка не вели. Навпаки, попри всю критику тодішньої Начальної Команди, загально зрештою поширену ще далеко перед відворотом, ми до самої особи ген. Павленка відносилися з пошаною і довірям. А як воно зложилося, що делегати говорили тоді тільки з ген. Курмановичем — я вже вияснив.

Мало в нас підкреслюється, що велика частина заслуг за чортківську й пізніші перемоги належить безперечно нашій артилерії, якої тодішні подвиги граничать просто з легендарним героїством. Наші батерії не тільки йшли тоді в першій боевій лінії, але дуже часто вихвачувалися далеко наперед, гналися бурєю, торощили всякий стр противника і додавали охоти піхотинцям, пориваючи їх за собою.

На жаль, пригадую собі імена тільки деяких командантів батерій, як напр. від полевих гармат сотників Когута, Кречківського й Зубрицького та пор. Михайлова, а від тяжких батерій сот. Медведя й пор. Олексія.

Можна сміло сказати, що бій за Джури-Бучач

вирішила наша артилерія, яка загналася була тоді на яких 2—3 кілометри перед першу лінію піхоти й гураганним вогнем параліжувала всяку оборонну акцію противника. І власне батарея сот. Когута перша увірвалася тоді до Бучача, ще далеко перед піхотою, а не полк. Шаманек, що після споминів от. д-ра Шухевича буцімто перший мав заїхати автом до Бучача. Це помилка. Полк. Шаманек з пплк. Бізанцом прибули до Бучача, що-правда, ще перед піхотою, й були в Бучачі першими булавними старшинами, але поїхали вони туди щойно тоді, коли вже було писемне зголошення від сот. Когута про заняття міста. Варто геж згадати, що сот. Когут був такий певний себе, що заїхав своїми гарматами в само середмістя, не забезпечуючись зовсім.

Інші стяги задержалися були тоді перед Бучачем, щоб дещо впорядкуватись й увійти в місто псхідним порядком. По вході до Бучача полк. Шаманек і пплк. Бізанц відобрали дефіляду від мого полку, який зараз-же витягнули з боевої лінії в запас і ми відійшли на нічліг до села Зелене, на північний захід від Бучача.

Припадок чи подвиг стратегії?

Моя розмова з от. Волощуком добігає кінця.

— Можна ще запитати, пане отамане, яка ваша думка про засадниче питання, чи Чортків треба вважати припадом чи подвигом стратегії?

— Одно й друге. Не було б чортківського пролону без зручного стратегічного заложення, але й не було б цього заложення без припадку, без почину самого фронту. Бо що іншого думати й хотіти, а інша справа — ділати. А щодо цієї полеміки, яка знялася довкола заслуг під Чортковом, то на мій погляд більше в цьому непорозуміння, ніж чого іншого. В тій справі заслужилося напевно багато осіб, а ствердити, хто зробив більше та хто був перший і важко і неважно, бо під впливом тих самих обставин і переживань однакові думки й ділання могли творитися в кількох місцях рівночасно.

Справа випрацювання стратегічних плянів скоріш чи пізніш буде прояснена без лишків споминами от. Льонера, про які знаємо зі статті проф.

Микетєя. Але як повставало те „чудо“ на фронті, цього навіть ми, безпосередні свідки, докладно ні ствердити ні пояснити не всилі. В моєму полку почин дали стрільці, як це було деінде, нехай оповідають інші.

А щодо мого підвищення зі сотника на отамана, то дістав я його за здобуття Білобожниці та за бої Джурин — Бучач, і не за себе, а за мій полк, за моїх старшин і стрільців.

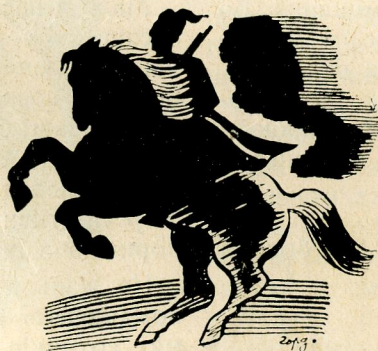
Найвірнішу характеристику чортківського пролону дав генерал Капустянський, називаючи його „тигровим скоком“. Так, це й був „тигровий скок“ цілої Армії, доведеної над сам край пропасти. Хто годен ствердити, який рух, які мязи були в цьому скоку важніші й перші? Та одно можна сказати напевно, не будь Чорткова, не було б Києва й не було б сил на цю саможертву, що її сповнила наша Армія. В тім історична вага Чорткова, якої в нас довго не добачували. Теперішня оживлена полеміка свідчить про зміну під цим оглядом і тому, мимо всіх суперечностей, можна її тільки привитати.

*
**

Дякую от. Волощукові за його відвідини й оповідання. До відходу поїзду залишилося ще трохи часу. Виходимо на місто, хоч на дворі непривітно. З нами ще д-р Вол. Ярема, б. поручник УГА, тяжко ранений свого часу на Вигнанці під Чортковом ворожою гранатою — він свідок нашої розмови.

Отаман оглядає крамничні вистави й купує своєму синкові дитинячу забавку, моторизованого вояка зі скорострілом, до накручування. Іде, таракотить, стріляє й сипле іскрами, неначе на правдивій війні. Нові часи — нові забавки! Мотор, бездушна машина понад усе!

А проте, по всі часи й попри всю механіку судьбу людей і народів вирішуватиме цей „мотор“, що захований в слабких людських грудях — живе й жертвенне серце, вічний мотор життя. Він одинокий творить ті чуда, що ми їх бачили, а зрозуміти не годні. Він одинокий працює й тоді, коли поламані гармати і кріси.

З листів полк. Дмитра Вітовського

Матеріал до історії Легіону УСС.

Подав: д-р Ілкіфор Гіряк, б. кошовий УСС.

(Докінчення).

Три дні після того доносить Вітовський про вислід його підготовки до відкриття народніх шкіл. Під вражінням першої вістки про офензиву Брусілова пише Вітовський ось-що:

3. VI. 1916. (895).

Дорогий! На офензиву російську приладив я свою офензиву: 11 шкільних будинків упорядкованих, діти спані, вчора дістав з *Kriegskmmdo* дозвіл і приречення помочи в заложенні тих всіх 11-ти українських шкіл. Сьогодні вислав у Львів Палащука по шкільні книжки і по вчителів. Но, не гратулюеш? Я казав все: *Langsam, aber sicher*. Тепер піде: *Mit Voll dampf voraus!* До газет не пишу ані слова

Здоровлю сердечно

Дмитро.

Із цієї короткої записки Вітовського оказується, що його становище на Волині помітно покращало. Він зумів унезалежнитися від Команди Етапної Станиці та ввійти у службовий звязок з Окружною Командою і знайти у неї підтримку для своєї культурно-національної роботи. Працюючи на Волині, не спускав Вітовський ніколи з ока й того, що діялося у Стрілецтві, чим стрільці раділи і боліли. Тимчасом друга половина 1916. р. була так для Легіону УСС, як і для української справи взагалі, виїмково важка. Боеві курені переходили на фронті найтяжчі і найкривавіші змагання з москалями за весь час свого існування. У двох боях: на Лисоні і коло Посухова вкрилися УСС безсмертною славою, здобуваючи собі не тільки признання австрійського командування але й німецьких і турецьких генералів. Одначе ціна тій слави була дуже велика; у цих двох боях втратили УСС звиж 1300 стрільців і майже усіх фронтових старшин, які або погинули або попали в російський полон. Геройські подвиги Легіону УСС були відповіддю на незаслужене клеймо „зрадників“, яке кинули на УСС їх вороги, що сиділи у вищих штабах австрійського командування. Легіон перестав існувати. В половині жовтня 1916. р. прибули його рештки до Розвадова на реорганізацію, що тривала кілька місяців.

На політичному відтинку нам також не велося. Після проголосшення Польського Королівства німецьким урядом приготовляв австрійський уряд важний крок в справі Галичини. Мала бути проголошена енуціяція цісаря про відскремлення Галичини без поділу її на національні території, що й сталося дня 5. листопада цього ж року. Про цей плян віденського уряду знали ми всі добре вже літом від нашої політичної верхівки і він, розуміється, дуже хвилював ціле Стрілецтво. В найвищому огірченні виринали в наших головах найдивачніші пляни. Йшли горячі дискусії, полеміки і т. д. Серед збільшеної праці в Коші та нервози, викликаної політичними настроями, не помічував

я, як час летів стрілою і темпо моєї переписки з Вітовським ослабло. А тимчасом Вітовський, перечуваючи все те, хвилювався на Волині й засипав мене докорами з приводу мовчанки.

13. VII. 1916. (896).

Дорогий! Чи вам всім замурувало, що досі ніхто ні словом не відозветься? Що чувати в полі? Чи є які страти? Тут штаб дивізії сидить під самою позицією; шрапнелі й гранати щоденні гості.

Здоровлю

Дмитро.

2. VIII. 1916. (897).

Братіе! Волинські круги з вдовolenням приймають до відома висказані в ноті з дня 21. VII. 1916. запевнення, що ані Начальство Кадри піску в жменю не набрало, ані йому не замурувало, але що причиною його глибоко і доцільно обдуманого повздержливости у стилізованні всякого рода письм характеру і тону приватного є нічо інше, як тільки навал праці, і дозволяють собі мати надію, що з усуненням того малого, неприємного, у своїх евентуальних наслідках не обчислимого непорозуміння між обома сторонами знов настануть дружні відносини, відповідаючи так бажанням, як також гідності обох сторін, а се тим скорше, коли Волинські Круги будуть могли

Гурт старшин У. С. С.

Від ліва: от. Н. Гіряк, пор. д-р В. Старосольський, чет. М. Саевич, сот. Д. Вітовський, чет. Мих. Гаврилко, проф. І. Боберський, сот. Осип Семенюк.

набрати переконання, що Начальство Кадри зірвало з дотеперішньою системою мовчання і противно, беручи ласкаво під свою увагу згляд, що писане слово може в деяких умовах, коли в нім містяться певного рода новини, набрати перворядного значіння так теоретичного як і практично — зволить від тепер якраз для задокументування нової ери у способі Свогого думання — писати частіше.

Як Тобі відомо, належуть до цієї дивізії наші найсердечніші. Розуміється, не по нутру їм це, що при престолі не котрийсь із них сидить, але я, отже індивідуум, про яке станіславояки мають вже думку вироблену. Нічого дивного, що починається мала кампанія, яка всіляко може покінчитися. Покищо мій спосіб ведення війни є дуже делікатний, рукавичковий; аргументи вашого калібру ховаю на *Entscheidungsschacht*, яка вже незабаром розіграється. Сподіюся вийти побідним і щойно тоді подякувати тут за хліб, за сіль і помандрувати до сотні Про віднову Комісаріату нема навіть що думати й тоді, коли москалів знов прогнали. Ити тепер поміж народ і говорити йому щонебудь на те, щоб опісля в його пам'яті нероздільно злилися поняття: Україна і се страшне — гірше татарського лихоліття, я не можу й не хочу. Хотіти сего можуть тільки віденські патріоти, які за посередництвом Катамая переказали мені своє невдоволення ізза того, що я мабуть не хотів розвивати „акції“ по селах тоді, коли там треньяки-мадяри „шукали за яйцями“. Вернуся в сотню, щоб заткати губу всім, т. зв. „маркірантського“ хліба маю вже по самі вуха. Писати про всьо не можна, буду цілими вечерами оповідати — а є про що. Були татари, були турки... Штаб щодня обсипуваний „яйцями“ з під синяви небес, вилетіти „в люфт“ є нагода кожної години. Палашук викладає що дня кабалу, ворожить мені

величезні почести (з них в імені власнім і евентуальних нащадків заздалегідь резигную) і гроші (маю льос клясової льотерії!). У німців нема фасунку папіросів, купити нема де. Громада по нитці або: Ви там всі по пару мемфісів — тай поратуєте. Над тою справою отвираю дискусію і уділяю голосу тов. Жилі. Я закріїв був листа на ширшу скалю, та якось нема настрою. Пиши троха частіше.

Здоровлю всіх щиро, Василя мощно Дмитро.

П. С. Уже втратив всі черенні зуби; чи на випадок переїзду через Кадру не можна би з тої причини кількандневної відпустки дістати? Голос має д-р Кость.

14. VIII. 1916. (898).

Дорогий! Пришли мені як найскорше відпис приказу А. О. К. відносно зміни нашого однострою. З печаткою. Розходиться мені о деталі. Рівночасно вишли мені точне поучення, як що має виглядати, де і що можна купити і т. д. Правдоподібно Тобі тепер не до того. Але кинь лишом об землю. По довгих роздумуваннях я відкрив дві правді: 1) на всякий випадок належати-мемо до тої держави, яка побідить і 2) за два місяці будемо рішучо і напевно ближці до мира, чим нині.

Здоровлю всіх Дмитро.

6. IX. 1916. (899).

Дорогий Ничипоре! І скажи мені, чоловіче, як я маю не бештати Тебе? Пишу службовий листок за мундурами для моїх людей, бо голим тілом світять, а Ти не відзиваєшся; пишу картку, щоб прислав мені остаточне розпорядження відносно зміни мундуру — Ти якби води в рот набрав. Зміняєш місце осідку і номер почти — і я про се щойно посередно довідуюся, бо Ваша Милість за лінива, вбравши патинки, взяти „пюро“ в руку і написати кілька слів. То називається бути стало у „фербіндунку“!... Я знаю, що колиби сподівався від мене яких новостей, то бомбардувавби мене картками, але, що я, смиренний раб Божий, тепер тим товаром не „гиндлюю“, то й починають люди забувати, що жию на світі.

Про відносини і події в полі я досить добре поінформований, не знаю тільки, що має значити передовиця в „Ділі“ ч. мабуть 212*). Як знаєш, напиши. Що діється в кадрі — відносини, зміни, настрої і т. д.? Бійся Бога! Хочу бодай по части жити Вашим життям, думати Вашими думками, — а Ви там всі мовби сприсяглися і ніхто навіть не воркне! Як братія в кадрі задивляється на теперішню ситуацію? Чи Др. Старосольський в кадрі? Можеб він схотів відповісти на останнє питання? Відчуваю майже фізичну потребу говорити з людьми, чути їх думки, висказати свої, бодай теоретично творити якісь комбінації, а то, як нарочно, сам мушу „перепалюватися“ — ходячи годинами цілими із заложеними за спину руками. Писати нічого не можу, читати нема що, до науки забра-

*) В ч. 212. „Діла“ з 30. 8. 1916 р. появилася передова стаття пера ред. Др. Панейка, із зазивом до У.С.С. берегти військову честь. Написав її Др. Панейко на основі неспрорієних чуток про події з 14. серпня 1916 р. (Гляди „Історія Легіону У. С. С.“, розділ VI. стор. 174 і 175) коло Потугор та про військовий суд над 11 стрільцями. Стаття викликала оправдане обурення усього Стрілецьтва.

Старш. десятник **Мельник Мирон** (ур. 1884. р. в Жужелі (коло Белза, пов. Сокаль) по 3-літній службі в австрійським 30. п. п. — став десятником жандармерії. Листопадовий переворот в 1918. р. застає його в родиннім селі. В перших днях листопада стає командантом станиці жандармерії в Белзі. Опісля переходить на таке саме становище в с. Мошкові біля Сокаля. Тут вчаснож весною

(28. III.) 1919. р. гине убитий т. зв. „шурмяківцями“ за те, що рішуче протиставлявся анархістичним виступам того відділу, під команду Шурмяка. Тіло його похоронено на цвинтарі в Мошкові.

тися важко. Ей, Боже — Боже! як я тут ідіотію! Нинішній день заінавгурували москалі страшним лоскотом. Вже о 6-й год. рано, коли всі порядні люди, а між ними і я, були ще в обіймах Морфея, вилізла якась московська нендза під небеса і почала собі „вічинети“ забаву. Конець тої забави був такий, що я під зиму остався без вікон. Так зв. — по українськи — люфдтрук витаращив всі шиби. Велика в когось протекція, що мене самого не зачипив. Такі представління маємо тут майже що днини, рїжниця тільки в температурі. Впрочім зовсім спокійно. Чи брат Юлько є в кадрі? Чи тяміш нашу розмову в Сан-Сусі в лютім? Вартаб її тепер продовжати дуже інтензивно! Як не хочеш, щоб я сказав Тобі наше крайнє слово, то — не відкладаючи на опісля — відповідж на всі поставлені тут питання. Здоровлю щиро

Дмитро.

22. IX. 1916. (900).

Дорогий Ничипоре! Сьогодні в ночі я дістав Твого листа. Дякую. Деякі замітки до нього: Втрати УСС непропорціонально великі, головно в офіцерськїм корпусі. Послїдні бої дали однак одну велику науку: коли хто болючо подразнить амбіцію неслухним закидом, то може діждатися, що тота „банда“ заміниться в таких, якими стрільці себе тепер показали. Той фізикальний досвід коштував нас дорого, але ми його маємо; я генералізую його на цілу суспільність і відчуваю певного рода успокоення. Ми ще не зникчємніли зовсім. З Твого листа бачу, що Ви всі там осталися непоправними оптимістами і ждете, що *Deus ex machina* в послїдній хвилі змінить всьо тільки тому, щоби нам приемність зробити. Не хотївби я розбивати Вам Ваших надїй, але й не можу їх подїляти. З тим вяжеться також справа евентуальної повоєнної еміграції. Я не можу зрозуміти, як Ви там взагалі на ту думку могли впасти. Чи ж не відчуваєте цілої нікчємности такої роботи? А з ким і на кого оставилиб цілу масу? То щоб забезпечити собі — по філістерськи — своє існування, не вагалибся наківати пятами... Таж у нас майже вся молода інтелїгенція вигинула; так само, коли не гірше, і по другім боці — і кожна інтелїгентна одиниця, що не буде безглуздим страхом підшита, їде в нашім національнїм курсі на вагу золота. Ви хиба серіозно не думали, коли про те говорили. З думкою треба погодитися і заздальгїд лаштуватися до нової роботи. Не бери мені за зле отсих моїх моралїв, але я сьогодні в такім психічнїм „ферфасунгу“ (настрою — Н. Г.), що інакше писати не можу. Хотяй Ти у Своім листі був дуже скупий в словах про себе самого — Безгрішний був троха ширше розположений — то я за те скажу бїльше про себе, хоча се Тебе й не дуже цікавити буде. Перед кількома днями був тут у нас теперішній *Oberbefehlshaber der Ostfront, Prinz Leopold von Bayern*. Мірячи мірою і говорячи словами нашого безсмертного Костя Л. — говорили ми перед обїдом і по обїді. Щоб не зникнути зовсім серед маси високих і найвищих (5 Ексцеленцій), я якраз на той день по раз перший влїпив собі на ковнїр жовтий, приписаний чайних банальних питань і відповідей при офіційнїм

представленню цілого штабу, удостоївся сват окремої, довшої й интересної розмови при столі. З тої розмови можнаби сотворити бодай кілька передовиць в „Дїлі“, дї чого я ні наміру, ні охоти не маю. На всякий випадок — най перший раз в життю сам себе похвалю, — ні старі, ні молоді наші не моглиб мені закинути, що я в тїм дні зле їх репрезентував. Та вже коли згадав про закиди, то можна і про них ширше сказати. Вже від кількох людий чув, що патріоти марикують собі, що я покинув Комісарїят і „задекувавсь“. Оправдуватися перед ніким не буду, бо зробив се у згоді із самим собою, але щоб мені не смів хтонебудь кинути в лице замїту „дековання“ себе, а зробили се навіть люди із стрілецької братії, які всього навсього три дні були в полі, я з тих делїкатних натяків витягнув відповідні висновки і вніс подання відкликати мене звідси і відкомандувати на фронт, до сотні¹⁾. Лекше буде ї молодим і старим патріотам, коли на мої теперішній посадї сидїтїме офіцер польського легїону. Друга причина, що мала також немалий вплив на моє рїшення, була ся, що тепер в полі нема нікого, що колись сякий-такий голос між братією мали. Щоб отже не сказав ніхто, що колишні „проводарі“ поховалися тоді, коли було найтяжче, треба було так, а не інакше зробити. Жаль трохи жінки — але хай діється, що хоче. Сподїюся, що патріоти, які так умїли мене декунком вколоти, не дадуть їй загинути, якби мені щось сталося. Про мої „*privatissima*“ нема що багато говорити. Здоровля пішло десь на „шпацір“... Якась нендза всадила ся в ноги, тай каже, що ноги не все є на те, щоби ними ходити. Рїк тому, чи бїльше було мене таке вчепилося в Грабівці, що я мусїв перенестися до Славська і там 10 днів вилежати як колода; сам обернутися не мїг. Мабуть тепер починається та сама історія. Зрозумїєш, що в такім *Zustand-i* і фізичнїм і умовнїм нема мови про науку, хоча скрипти до іспиту постарав. Дещо пишу, але написане дру. Маса рїчий маю в головї готових, але щоб їх написати, на се треба ї спокою і рївноваги, а тої послїдної в мене тепер ні за шеляга нема.

Так, так, Миколо Безгрішний, і для мене чи не найкращими споминами осталися послїдні дні мого кадрового побуту. Може прийдеться через кадру переїздити, попробуємо бодай один вечір повторити. Та чи вдасться?

Я вже з гори знаю, що Ти, Ничипоре, будеш „скузуватися“ браком часу і т. д. Але будь практичний... Як напишеш що тижня картку, то не будеш потребувати писати опісля довгого листа.

Твоїй Добродїйці цілую руці, малому дай від мене кляпса — доказ симпатїї — сам пообтирай добре писок, то цілую

Дмитро

¹⁾ Вітовський свого наміру, вернути до сотні, не виконав. На нього вплинули наші політики і стрілецькі чинники, які вважали його все таки за найвідповіднішого на займаному становищі і він остався дальше на Волині. В жовтні 1916 одержав він довшу відпустку, і зробив з. правничий іспит у Львові.

Оснування першого хору ім. М. В. Лисенка

З нагоди 25-ліття його смерті.

Спомин Ф. Стурні.

I.

В 1885/6 р. я жив враз з ріднею в Києві. Моя сім'я була досить музикальна і ми частенько співали гуртом. До нас пристало ще двоє чужих людей: студент Сергій Сторожевський і дякон Десятинної церкви. Наш гурток складався з таких голосів: Два тенори: я і Сторожевський, один сопран — жінчина сестра Настя, один мецсопран — моя жінка і контральт — моя 15-літня дочка Маруся, врешті звучний баритон — дякон. Помешкання наше хоч було положене у центрі міста, на Олександрівській вулиці, але було так затишне як денебудь на селі. Ми співали частенько цілим гуртом у себе, а літом виїздили над Дніпро і співали на човні або денебудь в лозах на Чернигівському березі.

Один з наших знайомих професор астрономії Фабриціус, швед з походження, бував у нас часто і дуже інтересувався співами. Літом він часто забирав нас всіх до себе. Він жив в самій обсерваторії, положений у центрі міста, на Кудрявській вулиці, у величезнім парку. Займав він помешкання на II поверсі з бальконом; була у нього між іншим така акустична сая, немов в опері. Його дружина Варвара Амосовна була артисткою піаністкою і акомпанювала нам. В гарну погоду ми співали у парку. Особливо вечорами; ми там почували себе як в раю. Слухачів не бракувало; було трохи знайомих професорів, а частенько напрошувалися і незнайомі, щоби послухати співу. В числі слухачів було декілька німців, між ними німецький консуль Райселер.

Одного разу як ми співали в парку, крім тої публики, що вже сиділа на лавочках і на траві, підійшов до нас незнайомий мущина і сів на лавці та уважно прислухувався нашим співам. Якраз ми скінчили співати і за кілька хвилин надійшов сам Фабриціус. Він щиро поздоровився з гостем, а цей каже до нього: „Можна вам пане професоре позавидувати, що так гарно проводите час. Познайомте мене з вашим „палацовим хором“.

Проф. Фабриціус назвав нам гостя: Микола Віталевич Лисенко і познайомив нас з ним. Лисенко щиро стискав нам руки, та не щадив нам компліментів. Нам було ніяково, бо деж таки співати перед таким мистцем-музикою, як Лисенко. Він звернувся до Марусі, спитав, як її звать і каже: „Марусю, ні ви, ні ваші батьки не знаєте, що в горлі у вас „золоті розсипи“. Маруся була щупленька, дуже гарненька і виглядала як дитина. Він взяв її під руку тай каже до мене: „Вибачте, що заберу від вас дочку; ми підемо в мешкання професора до фортепіану, я хочу, щоби Маруся проспівала сама під мій акомпаніамент якунебудь знакому нам пісню“.

Маруся вчепилася до нього як рипяк і охоче пішла до помешкання Фабриціуса, куди запрошено нас всіх. Маруся проспівала там „Ой у полі

два явори, третій зелененький“ та „Занедужав у дорозі чумак молоденький“. Проба випала чудово, Лисенко тішився як мала дитина і дяк вав щиро.

В обходженню з людьми М. В. був такий простий та щирий, отвертий, що ми перестали ніяковіти і ще при ньому заспівали кілька пісень. На прощання Лисенко сказав нам, що ми ще частенько будемо бачитися і настане час, що ми будемо йому дуже потрібні.

II.

Тяжкі то були часи для українства в Росії. В Києві правив тоді „удільний князь“ в особі брусватого „фельдфебля“, генерал-губернатора Олександра Дрентельна. Він уродився 1820 р. і умер 15 липня 1888 р. на параді війська в день свята 900-ліття хрещення Русі в Києві. Від удару сонця злетів з коня на Михайлівській площі. В 1878 р. по вбивстві Мезенцева, шефа жандармів, заступив його місце. В нього, як то було на часі тоді в Петербурзі, також стріляв студент Мірський, але на наше нещастя промахнувся. За недовгий час його звільнили з шефа і ошастили „югозападний край“ (частина України: Подільська, Київська і Волинська губернії).

Дрентельн був переконаний україножер, він обкладав інтересентів і своїх підвладних касарняною лайкою та ще до себе підібрав такого фактотума як всемогущий правитель канцелярії Меркулов. Це був такий сам як він ненавистник українців. Українське слово, друк і театр були загнані в підпілля і зустрічали непереносні перешкоди.

Без скреготу зубів, без скаженої піни Дрентельн не міг чути слова українець; українське слово або пісня виводили його з рівноваги. Але як на злість йому Київ тоді переживав немов якусь співучу психозу. Мій „палацовий хор“ як його назвав Лисенко, не був поправді нічим особливим. Співали українські пісні по домах, садочках, на вулицях, на Владимирській горі, на Дніпрі, за Дніпром, в царському саду а навіть під самим носом Дрентельна в т. зв. „марійській рощі“ коло царського палацу. Російської пісні не чути було зовсім, хіба часом заспівали москалі як машерували. Дрентельн міг тільки пінитися зі злости, бо такої сили, щоби цю стихію згамувати, не було.

От в таку то пору задумав Лисенко сформувати український хор і дати концерт з українських пісень. У вересні того-ж року запросив він до себе мене на пораду і розказав, що він ще тої ж зими задумав не тільки зложити український хор, але навіть виступити з ним на сцену і тим самим вивести українську пісню зорганізовано на широкий світ. Спитав мене, чи обіцяю я йому свою поміч. Я радо обіцяв помагати цій добрій справі всіми моїми силами, але зараз подумав і сказав, чимже ж зможу я йому помогти. Отже вже — від-

повідает Лисенко — буде велика поміч, як дасте мені до хору таку силу як ваша Маруся, та ще декого з вашого гуртка, а далі допоможете ще в дечому як прийде час. Про це повідомлю.

Яка була його програма і з чого він розпічне свою діяльність, він мені не сказав і на тім ми попрощалися.

III.

На Олександрівському спуску підносилися по обох боках тераси. На одній з них стояв пам'ятник св. Володимира, а на другому т. зв. „Водолечебное заведеніє“ — під назвою „мінеральні води“ з купелями, кавказькими і заграничними природними і штучними мінеральними водами для пиття. Літом там кипіло життя як у кітлі, а з половини вересня до зими завмирало. Вікна і двері забивали дошками і зимою ці мінеральні води так засипало снігом, що їх зовсім не було видно.

Одного дня в кінці вересня, як лікувальню закрили, Микола Виталевич з'явився в дирекції закладу і просив видержавити йому до весни одну салю, де він поставить для ogrівання піч. Директори були здивувані, на що здалася йому та саля і спитали його про це. Лисенко відповів, що він поставив там фортепіан і буде грати... Всім відомо, що мистці, артисти, особливо великі музики мають свої дивацтва. Чомуж — подумали директори — не мати їх Лисенкові? Бо деж таки: чоловік має люксусове помешкання в найліпшій частині Києва, в Липках, а зимою в якійсь дірі, та в снігу буде грати на фортепіані. Умову підписали, Лисенко заплатив чинш а по кількох днях робітники внесли в наняту салю фортепіан; там вже була збудована добра кафлева піч.

IV.

Бувають в людській психіці такі протилежності, що їх тяжко пояснити. Бульдог Дрентельн, що як вже згадувано не міг знести самого слова Україна, приймав у себе в дома такого визначного українця як Лисенко. Він бував в домі Дрентельна, як гість, і приятелював з панєю Дрентельн. Вона була трохи звихнена на пункті філантропії і добувала правдою і неправдою гроші на свої заміри. Хотіла вона своєю діяльністю немовби відкупити звірство свого чоловіка.

Отже Лисенко задумав використати для своєї програми цю слабкість п. Дрентельн і запропонував їй грошеву допомогу в такий спосіб: він дасть публичний фортепіановий концерт, при чому відспівається кілька російських пісень, а для примани публіки одну-дві українські звичайні пісеньки. П. Дрентельн прийняла пропозицію з вдячністю. Тоді каже Лисенко:

„Якось треба зорганізувати хор, а щоби це зробити, потрібно часу і дозволу адміністрації.“

На це заявила п. Дрентельн рішуче, що ані її муж ані губернатор Гудим-Левкович в ніякому разі не дадуть дозволу, як тільки зайде мова про яку небудь українську пісню.

„— На щож вам — каже Лисенко — втручати в цю справу губернатора або мужа; переговорить

з Живоглядим (поліцмайстер), щоби він дивився на це через пальці і все буде гаразд.

В жовтні Лисенко знов попросив мене до себе. Передав він мені зміст цієї розмови з генерал-губернаторшею та повідомив, що все пішло гладко. Живоглядов навіть з охотою згодився мені помагати особисто. Але за ніяку ціну він, Живоглядов, не може втаємничувати в цю справу нижчого персоналу поліції. З приставом т. зв. „дворцової часті“, до котрої належать мінеральні води, Лисенко поладнав справу і той ні до чого втручатися не буде. Тепер — каже до мене Лисенко — ваша черга робити, що знаєте, бо я тут не маю поняття, з котрого кінця зачати, щоби не скомпромітувати справи.

Я охотно взявся розв'язувати цю неважку задачу. Помічником пристава був тоді Белевінський (молодший комісар поліції), а районовим (окологочним) Волошинський, оба українці, що часто приходили ніби по службі до моєї адвокатської канцелярії (умисне вечером) і кожний раз просили, щоби дозволено їм зайти в помешкання та щонебудь їм заспівати. Отже з ними поладнав я справу при чарці і за кілька пісень. То були хлопці молоді і зовсім не подібні до московського поліціянга-держиморди.

На наше щастя зима розпочалася в першій половині листопада і так засипало мінеральні води снігом, що їх зовсім не було видно. Хід до них треба було прорізати в снігу коло стіни будинку купецького клюбу. Тунель прорізано і тут починається найінтересніше явище. Якби хто мав терпелівість по 6-ій до 8-ої години вечора затриматися на Хрещатицькій площі, побачивши таку загадочну картину: Перед ярко освіченою фасадом купецького клюбу появляється сільветка муштини або жінки, що заходить за північну неосвічену стіну купецького клюбу і звідтам крізь відчинену в паркані мінеральних вод фіртку ниряє в сніг і щезає в темноті. По яких 3—5 мінутах з'являється друга постать і знов щезає в снігу. Таких постатей кожного вечора можна було нарахувати 40—50. По 8 годині і тіни щезають. Це пробиралися хористи до будинку, нанятого в мінеральних водах. Студент медицини Демущкий і курсантка Рушковська зорганізували гурток університетської молоді і бестюжевських курсів, а декого запросив сам Лисенко. Наш хор дав Сторожевського, Марусю, і жінчину сестру Настю, котрих я відпроваджував кожного вечора таксамо розстрільною. Розпочалися проби, на котрих я був раз у раз присутній і навчання часто тягнулося до 1—2 години вночі. Хористи так справно приходили на проби, як найкраще дисципліновані вояки. Набралося до 40 душ хористів, а крім того декількоро слухачів. Пісні були Лисенком записані в ріжних місцях, але це була капля в морі, бо народніх пісень на Україні була така маса, що не тільки один Лисенко але й сотні композиторів не вичерпалиби їх.

V.

Навчання хору було розбите на два періоди: Перший від 10 листопада до Різдвяних свят 1885

р., а другий від 8 січня до Великодня 1886 р. Наскільки я пам'ятаю, вивчено тоді такі пісні:

1. На беріжку у ставка (Веснянка).
2. Кроповеє колесо вище тину стояло (Веснянка).
3. Стелися барвінку низенько.
4. Ой на горі василечки сходять.
5. Бють пороги, місяць сходить.
6. Туман яром, пшениченька ланом.
7. Ой післала мене мати, зеленее жито жати.
8. Ой там, за горою, за перелазом.
9. Ой матінко, голубонько, розкоше моя.
10. Гарбуз мамцю качається, чогось дурень чіпляється.
11. Ой походжено, та поброжено, тай коло моря кінми.
12. Ой гиля, гиля гусоньки на став.
13. Ой січ мати, ой січ мати, а великий луг батько.
14. Ой весна, весна, тай весняночка (Веснянка).
15. Ой щож бо то, та за ворон, що по морю крикає.

Російських пісень вивчено 3—4.

Перший концерт був визначений на третій день Різдвяних свят, в салі купецького клубу. На афішах виписано 4 російські пісні і українські такі скромненькі як: „Гарбуз, мамцю, качається“, „Ой післала мене мати“. Українські пісеньки були надруковані дрібнішим шрифтом а російські великими літерами.

Ще далеко до визначеної 8 год. вечора саля була повнісенька і навіть прийшлося ставити додаткові крісла. Перший ряд заняли москалі, господарі клубу і інші визначні особи.

Концерт розпочався нудною російською піснею: „На дальнем горизонте, скволь нежний ночной туман“, а друга пісня бойова: „Смело, свабодно взлетает орёл крілатий...“, а кожний куплет кінчався словами: „Смело, смело когті в тело“ (натяк на двоголового орла). Далі полилась українська пісня: Бють пороги, а там веснянки і т. д.

Успіх був кольосальний; леди проломано, заморожені, якби здавалося, перші ряди ожили і виказали не менше захоплення як українська молодь.

Моя дочка Маруся і попівна з Білої Церкви Ришковська викликали ентузіазм публики прямо нечуваний. На мене спів доньки не зробив вражіння, бо чув я його в дома. Але спів попівни тямлю вже 50 літ. Чув я богацько дечого в Петрограді, Москві, а потім і в Києві, але чогось подібного як оцеї спів п. Ришковської не чув я ні до того часу, ні потім.

Як хор закінчив слова: „Та плинть селезеню, та плинть за водою“, виступила здорова як мур дівчина на середину салі. Лисенко дав тон і Ришковська заспівала: „Ой там на муріжку посаджу беріжку виступцем...“. Тут сталося щось надзвичайного: Грянули оплески, оклики браво, біс, публика не дала Ришковській скінчити. Долоні тріщали навіть у найстарших осіб. Як публика трохи успокоїлася, Лисенко сказав: „Та дайтеж дівчині скінчити“. Публика далі кричить захриплими голосами „біс“. Врешті Ришковська доспівала свою партію а потім з Марусею проспівали дует: „Кроповеє колесо, вище тину стояло“.

Так славно кінчився перший концерт українського хору в Києві. Починаючи з того знаменного в історії української пісні дня, розпочалася для неї нова ера. Пісня вийшла на широкий світ. Після такого тріумфу української пісні хористи вже менше скрадаючися приходили до мінеральних вод навіть невеличкими гуртками і співи розпочиналися вчасніше. В піст був визначений другий концерт і проби відбувалися в самому купецькому клубі. Нічого й говорити, що білетів і на другий концерт знов не вистало і купецька саля була переповнена. В перших рядах було видно губернатора Гудим-Левковича, віцегубернатора Баумгартена, паню Дрентельн, генерала Драгомірова, старшого предсідника судової палати, предсідника окружного суду і т. д. Концерт відбувся з таким самим як перше успіхом.

Рецензії і замітки

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ. Матеріяли до історії Війська Українського. Збірник 6. Каліш-Львів 1936. 8^о вел., ст. 256 з 6 схемами і 59 світлинами. Видає Українське Воєнно-Історичне Товариство.

Коли ми в нашій рецензії на п'яту книжку журн. „За Державність“ не могли стриматися від вислову якнайвищих похвал для вид-ва Укр. Воєнно-Історичного Т-ва, то новий збірник, шестий, не менше чарує нас своїм змістом і привабливістю. Нема сумніву, найліпші книжки і найвибагливіше видані в минулім році — це шестий Збірник „За Державність“ і „Історія УСС“ у вид-ві „Червона Калина“. З чудових і цікавих ілюстрацій, яких є в цім Збірнику на вставних картках крейдового паперу аж 59, можна уложити цілий альбом.

Видання цього числа журналу припало на 10-у

річницю смерті Гол. Отамана С. Петлюри. На тему вождівства бл. п. С. Петлюри находимо тут натхненну щирою відданістю Тіням Небіжчика передову статтю широкознаного діяча і борця за визволення дорогої нам Батьківщини ген. Вол. Сальського („Вожд з ласки Божої, Вожд-Мученик і його заповіт“). Пречудові ілюстрації в Збірнику зафіксують видатніші події з життя С. П.

Поза тим в цім Збірнику находимо поважну скількість прецікавих споминів з Визвольної боротьби. Деякі з них просто клясичні.

Зима 1917. В однім з південних міст стояв укр. полк і мав завдання не пустити на Крим черв. москалів. В полку вдень праця, а ввечері старшинська родина збирається в старшинським касині і безпечно бавиться. Вояк в найбільшій небезпеці все безпечний. Нічний алярм: в іншій поближкїм

місті загроза прориву. Часть полку сідає до вагонів. Обізнані добре з воєнною штукою легко розбивають ворога і з тріумфом повертають назад. І знову життя полку входить в звичайну колію. Розбитий ворог дістає сильну підмогу і розпалений пімстою підступно захоплює місто і полонить ціле старшинство. Обізнане добре з війною старшинство цілком необізнане з бандитськими методами мерзенного ворога. Арештованих, морених голодом, щночі виводять групами на вязничне подвір'я і розстрілюють. Самозрозуміла животною паніка перетворює безстрашних досі воjakів на трусів. За кілька ночей всіх старшин перестріляли матроси, лише двох урятувалося божевільною по своїм замислу утечею. (Пор. Ф. Корольчук. „Спід розстрілу“). Чи не пригадує ця історія деяких місць з Іліади чи Одисеї, а навіть з грецьких мітів?

Дуже цікаві спомини пор. П. Проценка („Українізація на Північній фронті“). Там є між іншим прецікавий привходячий момент — таємна нарада з франц. військ. аташе майором Маріно. Автор робить висновок, що „йшло тут про суперництво між військовими франц. і англійським аташе, а може мали місце якісь інші міркування“. Нам здається, що якраз тут мали місце інші міркування і автор від тоді і до тепер не викрив, в чім ціла справа.

Дещо може закоротко, але живо й цікаво вийшли спомини іншого автора про 412 київ. п. дружину (Хв. Сумневич. „Дещо з укр. руху в 412 київ. п. дружині“); вона-то започаткувала укр. рух на Рівенщині. Знову ж інж. Ів. Гнойовий („З укр. руху Січеславської залоги в р. 1917“) яркими барвами описує тяжку боротьбу українства з московщиною в іншому місці нашої Батьківщини. Всі ці спомини свідчать нам про одне: для творення укр. армії на місцях було зужито масу енергії і праці, звязаних з великою небезпекою. Сумно, коли пригадаємо, що цілий здобуток того накладу праці пішов намарно.

Великої ваги і значіння спомини Старшого Військового Прокуратора (Ю. Киркиченко: „До історії укр. військового судівництва“). Не пригадуємо, щоби на цю тему ми зустрічали десь так цікаво і з поданням такої кількості матеріялу написані спомини. Тут же розчулюючий опис першого суду в рідній мові.

Два дальші розділи розпочатих в попередніх числах споминів ген. д-ра М. Галина (Спостереження і вражіння військ. лікаря з часів світової війни і революції) читаються з великим заінтересованням. Перший з них: „Шпіони і шпіонманія“ відноситься до нещасливої Галичини, що опинилася під чоботом зловорожого моск. оку-

панта. Другий розділ: „Пробудження нац. почуття укр. наряду на фронті“ дає багато спостережного фактичного і психологічного матеріялу і синтезу його та дуже цікавий для вдумчивого читача.

В цім Збірнику маємо закінчення „Нарису боротьби війська УНР на Лівобережжі“ полк. генштабу В. Савченка. Останній розділ: „Загальні висновки“ варто перечитати нераз.

Як продовження попередніх всенно-іст. нарисів маємо в цім Збірнику надзвичайно цікаву і повчальну II. частину „Боротьби за доступи до Києва“ ген. А. Пузицького. Починається вона від опису подій на мозирському і київському фронтах з кінця березня 19 р., тяжке але успішне посування наперед аж до кульмінаційного пункту, заломлення фронту і відворот аж до опущення Коростеня.

2-ий розділ статті генштабу генерала Ол. Удовиченка: „Перемирря“ („Від Дністра до лінії перемирря і відворот за Збруч“) охоплює час від 18. X. — 9. XI. 1920. Автор доказує, що перемирря на поль.-укр.-большевицьким фронті в тих обставинах, в яких воно сталося, передрішало вже нашу відосібнену воєнну акцію. Якийсь з мемуаристів окреслив цей період виразом „Акт трагедії“. Читач побачить по означенню з тою енергійною працею, що переводилася в часі перемирря в укр. війську, в тім завзятті битися до кінця, до загину, що не був це акт трагедії, а скорше „Лебедина Пісня“ нашої армії. Богато й іншого цікавого, незнаного широкому громадянству є в цій статті.

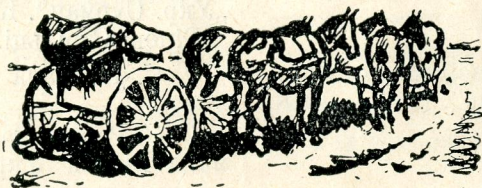
Про ці дві статті мало сказати пару утертих фраз; по їх закінченню сподіваємося дати ширші їх огляди.

В цім Збірнику маємо дальші розділи „Матеріялів до історії 1-го кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку“ пполк. А. Маруценка-Богданівського. Опис дедалі стає рівнішим і докладнішим. Для описуваного періоду автор користує з свого денника.

Е. Юревич Книгинецький подає невелику, але ґрунтовну розвідку, що стає прелюдією до історії Укр. Січ. Стрільців („Укр. мілітарні організації перед світовою війною“), а П. Зленко дальші матеріяли до бібліогр. показчика („Укр. Січові Стрільці“).

Поручаємо це солідне видання нашим читачам і взагалі широким колам громадянства в надії, що вони належно оцінять працю і наклад Видавництва і своєю прихильністю спричиняться до моральної і матеріяльної його підтримки.

І. З.

Спогади. Ч. I. Каліш 1921. 16°, ст. 46. Вид. К-осв. відд. 3. Зал. стр. Дивізії „Тернистим Шляхом“, в. 1.

Зміст: Ткач Ф. Заснування Казанської Округової Укр. Ради; Цілінський, пхор. Дещо про 1917-18 рік [Українізована 137 див.]; Шестошал, сотн. Київ в січні 1918 р.; Смутний В. В Києві [Муравйовські банди]; Тонін В. Борці за визволення України [Проти гетьмана]; Вірний. Слава Герою! [Осаул Шішко]; Шандрук, полк. 3-тя Зал. Дивізія і ген. Удовиченко; Сердюк П. Спогад козака сердюка [Від Денікіна до Укр. Армії]; Шишко, хор. Великодній спогад [у камянецькому шпиталі]; Селіванівський, пор. Не всі ті Українці, що ридилися на Україні; Однокоз. Згадка про бійку під Мясківкою Н. Спомин про смерть хор. Стеценка; Меркурій. З бойового життя 8. кінної сотні; Каложний пор. Нова Ушиця; П-кий. Розвідка; I. З дорогих спогадів [3 Зал. див.].

Спогади, ч. II. Каліш 1922. 8° м., ст. 52+3. Вид. К-осв. відд. 3-ї Зал. Стр. див. „Тернистим Шляхом“ в. V.

Зміст: Яровий коз. — Лютий 1920 року. [Курінь Вільної України]. Ш-ко хор. — Як ми вступили до Укр. Армії в 1920 р. Ш-ко хор. — Під Іванківцями 8 березня 1920 р. К. — Великдень 1920 року [1. Могилів. п.]. З-ко хор. — Мясківка. З-ко хор. — Під с. Лозовою [1920. 3-тя див.]. Ш-ко хор. — Під Бучачем. Ш-ко хор. — Скільки вовка не годуї... [1920. Галичина]. К-к хор. — На Дністрі. Наступ. [1920. Галичина]. Бездольний. — Серед комуністів. Ш-ко хор. В заставі. Яровий Коз. — Під Сербами. Сармака коз. — На бронепотягу. Зеленко Микола коз. — „Кампанія 1920 року. К. — Подорож. Н. — Оповідання партизана. [3-я Зал. Див. Зимовий похід]. Коршнівський А. Дещо про боротьбу з жидів. погромами в 1919 році. Смутний Василь. — Свято „Залізного Хреста“. Загоруйко. — Не сила.

Спомин з Галицької Армії під большевиками. „Лл. календар Канад. Українця“ на 1922 р. Вінніпег Ман., 8°, ст. 89—91.

Винниця. 1919. Негативне ставлення селянства щодо переходу Галичан до большевиків. Утеча до Ангела.

Спомин — казка. „Вісти з Лугу“. Львів 1936. 8°, ст. 73—76.

Присвячується С. Петлюрі.

Справа мирових переговорів з Великоросією. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. 4°, ч. 40/41, ст. 5—6.

Справа мирового договору на засіданнях Малої Ради. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. 4°, ч. 30, ст. 2.

З Московією.

Справа мирового договору на засіданнях Малої Ради. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918. 4°, ч. 13, ст. 188—189.

З Московією.

Справа миру на з'їзді Української Соціалдемократичної робітничої партії. „Вістник Союзу Визв. України“. Відень 1917. 4°, ч. 179, ст. 772—773.

З Центральними Державами.

Справа петлюрівської підпольної контррозвідки в м. Києві. „Пролетарская Правда“. 1922, ч. 197 (310).

Ширша інформація.

Справа полк. Василя Вишиваного. „Праця“. Прудентополіс 1935, ч. 31, ст. 2.

Утеча з Франції.

Справа Полуботківців. „Вільне Слово“. Зальцведель 1917, 4°, ч. 65, ст. 3.

За газетами.

Справа постачання. „Укр. Слово“. Станиславів 1920, ч. 16, ст. 4.

1920 рік — військо.

Справа розстрілу богданівців на засіданні Малої Ради і протести проти розстрілу. „Вістник С. Визв. України“ Відень 1917. 4°, ч. 43 (173), ст. 675—677.

Справа українізації війська. „Вістник Союзу Визв. України“. Відень 1917. 4°, ч. 36 (166), ст. 563—564.

Переговори з верховним Головнокомандуючим Брусіловом і іншими.

Справа, яка мусить бути вияснена. „Нов. Час“. Львів 1934, ч. 4, ст. 2.

З приводу двох книг Супька і Чоботарева на тему, хто забив полк. Ю. Отмарштейна. Заклик до створення укр. громадського суду.

Справи полонених. „Укр. Прапор“. Відень 1919, ч. 7.

Справочна Книга Армії й Фльоти України. Київ 1918. 8°, ст. 64. Ц. з карб. Вид. „Військово-Наукового Вістника Армії й Фльоти“.

С. Р. Галичина та Соборна Україна. „Укр. Прапор“. Відень 1921, ч. 32.

Полемічна стаття щодо ідеології Січових Стрільців.

С. Р. Рецензія на О. [мелянвича]-П. [авленка] „Військовий Старшина“ (Підполковник) на еміграції. 1926. „Нац. Думка“. Прага 1927. 8°, ч. 2, ст. 38.

С. С. в січні... — ...грудні події. „Стріль. Календар“ на 1920 р. Старокопчанів 1919. 32°, ст. ст. 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 22, 24, 26.

Хронологічний календар боєвим подіям Січових Стрільців.

С. С. В третю річницю бою під Мотовилівкою. 1918. 18 — XI. 1921 рр. „Нове Життя“. Олександрів 1921, ч. 95, ст. 3—5.

С. С. Національна честь. (В четверту річницю бою під Мотовилівкою 18. XI. 1918 — 18. XI. 1922). „Укр. Сурмач“. Калиш-Щепіорно 1922, ч. 39, ст. 2. Січові Стрільці.

С. С. Нежданна підмога. „Нов. Час“. Львів 1927, ч. 44.

С. С. Реабілітація світлого імени Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки

Симона Петлюри. Другий Інтернаціонал про погроми на Україні. „Укр. Інвалід“. Каліш 1928. 3^о в., ч. 9/10, ст. 15—16.

Славничий Іван, др. Українські завзяті. (Картина з недавню минулого). „Літопис Ч. К.“ Львів 1931. 4^о, ч. 2, ст. 10.

1914. Пасмо Верещьки. Гер. смерть 23-ох укр. легіонерів. Проти москалів.

Стаднюк Г. Свято Петлюри в Києві. „Укр. Нива“. Луцьк 1936, ч. 1, ст. 3.

Становище українського делегата з Австрії на соціалістичній конференції у Стокгольмі. „Вістник Союзу Визв. України“. Відень 1917. 4^о, ч. 158, ст. 443—444.

Справа миру з Центр. Державами.

Старий [Удовиченко Микола]. Спогади про О. М. Пилькевича. „Наша Зоря“. Каліш 1923. 4^о в., ч. 31/33, ст. 14—19.

Старий Сірожутик. Наші герої. Коротенька історія Сірої дивізії. „Нова Україна“. Камянець на Поділлі 1919, ч. 4, ст.

Просторий опис, факти, але мало дат.

Старицька-Черняківська Л. Памяти юнаків-героїв, замордованих під Крутами. „Вістник пол., літ. й життя“. Відень 1918. 4^о, ч. 15, ст. 224—225.

Старосольський Володимир, др. проф. Промова. „Укр. Скиталець“. Відень 1923, 8^о, ч. 1 (23), ст. 48—52.

На святі в пам'ять Мельничука і Шеремети.

Старосольський Володимир, проф. др. Стрілецьким Шляхом. Промова, виголошена на Святі Стрілецької пісні у Львові дня 24 лютого 1935 р. „Новий Час“. Львів 1935, ч. 41, ст. 4—5.

Старосольський Юрко. На Маківці. (Із пластової прогульки „Лісових Чортів“). „Кал. Червоної Калини“ на 1930. Львів 1929. 8^о, ст. 10—11.

Вражіння.

Старченко О. В. 11 днів героїчної боротьби. (Спогади київського залізничника). „Вісти“, Харків 1927, ч. 257.

Боротьба за київські залізничні майстерні.

Старчук І. Дещо про стрілецьке мистецтво або проба праці в тім напрямі. „Укр. Слово“. Львів 1916, ч. 92, ст. 2.

Старший десятник С. С. Турок починається до побіди. „Календар Черв. Кал.“ на 1937 р. Львів 1936. 8^о, календарієм — березень.

1. 1918. С. С. у Києві. Гер. вчинок. З іл. Подав б. сотн. С. С. П. Пасіка.

Старшина — повстанець Таценко Мусій. „Лицарі і Мученики“ Ів. Зубенка. Каліш 1923. 8^о. Збірник 2, ст. 13.

Зеленовець. Трипілля. 1917—1921.

Статут „Вільного Козацтва“. „Розсвіт“. Раштат 1917. 4^о, ч. 89/90, ст. 1—2.

Статут внутрішньої служби. [Камянець 1919]. 8^о, ст. VIII + 195 + 5 з окл. Ц. 20 грив. Видання Відділу Навчання Військ Головного Управління Генерального Штабу.

Статут Всеукраїнської спілки Військових Інвалідів У. Н. Р. Тарнів 1921. 8^о м., ст. 28+4.

Статут Військового Тов. „Одеський український Військовий Кіш“. [Одеса 1917]. 16^о, ст.

„*Статут* Громади Старшин“ 6-ої стріл. дивізії [??] Друк на машинці. Ціна 30 марок.

Статут „Громади Старшин 6-ої Стрілецької Дивізії“. М. Олександрово на Польщі 1921. 16^о, ст. 32. Видання „Громади Старшин 6-ої Стріл. Дивізії“. Бібліотека „Громади Старшин 6-ої Стріл. Дивізії“. Випуск 2.

Статут залогової служби. Львів 1920. 8^о, ст. 120. Видання Управи Навчання Війська Ген. Штабу.

Статут муштровий [Муштровий Статут] для легкої пушкової і гавбічної артилерії. Частина 1. Навчання при гарматі. [Камянець Под. 1919], м. 8^о, ст. 58. Видання Відділу Навчання Військ Головного Управління Генерального Штабу. Ц. 15 гр.

В кінці на 3-х стор. словничок термінів, українсько-московський.

Статут польової служби. Перемишль 1920. 8^о, ст. 232. Видання Управи Навчання Військ Ген. Штабу.

Статут Товариства бувших військових Армії У. Н. Р. [??]. 32^о, ст. 8. Друкарня В-ва „Чорномор“.

Статут Товариства бувших воєнків Армії У. Н. Р. Каліш 1925, 16^о, ст. 10.

Статут Товариства Симона Петлюри, Голови Директорії, Головного Отамана Військ Української Народньої Республіки. Варшава [?]. 16^о, ст. 16.

Статут Т-ва Українського Клубу Військового імени гетьмана Павла Полуботка у Києві. „Вісти з У. Ц. Р.“ Київ 1917, ч. 2; „Розсвіт“. Раштат 1917, ч. 40.

Статут Української Армії. „Розсвіт“. Раштат 1918, 4^о, ч. 7, ст. 2.

Статут Українського Військово-Історичного Т-ва [Львів] 1920. 16^о, ст. 8.

Статут Українського Воєнно-Історичного Товариства [??]. 16^о, ст. 6+7+1.

Теж і в польській мові.

Статут Українського Гімнастично-спортивного Товариства „Січ“. [Камянець на Поділлі] 1919. 32^о, ст. 32.

Статут Українського Національного Козацького Т-ва. „Укр. Козак“. Біла Церква [Мінхен?] 1925. в. 8^о, ч. 5.

Степан Велитович, четар УСС. „Календар Черв. Кал.“ на 1922 р. Львів 1922, 8^о, ст. 125—126; „Приятель Укр. Жовніра“ — кал. на 1923 р. Львів 1922, 8^о, ст. 125—126.

Короткі біоґр. дані. Гер. смерть.

Степан Маланчук. „Літопис Ч. К.“ Львів 1936, ч. 6, ст. 22: Помертні згадки.

Некролог, з портретом.

Степан Мельничук. „Укр. Скиталець“. Відень 1922. 8^о, ч. 21, ст. 30.

Причинки до біоґрафії.

Степанів Олена. Жінка-воєнк. „Назустріч“. Львів 1934, ч. 12, ст. 3.

Характеристика, з 4 іл. та портретом.

Степанів Олена. З воєнних усмішок. „Календар Черв. Калини“ на 1935 р. Львів 1934. 8^о, ст. 17—19.

Зміст: 1. Моя торністра. 2. Перший стріл. 3. Старшинська шабля. Всі нариси з життя авторки — УСС.

Степанів Олена. Напередодні великих подій. Власні переживання і думки. 1912—1914. Львів 1930. 8^о, ст. 48. В-во „Черв. Калини“.

З іл. і портретом.

Степовенко Микола. „Українські Січові Стрільці“ на Волині. „Червона Калина“, збірник. Львів 1918. 8°, ст. 118—126.

Степовий В. Перші роковини захоплення Вознесенська Армією Української Народньої Республіки. „Визволення“. Львів 1921. 8°, ч. 1/2. ст. 18—20.

Стефанишин Антін. Крижопіль. Фрагменти з бою 1-го пробоевого Гуцульського куріня на Великій Україні. (З дневника). „Календар Черв. Калини“ на 1924 р. Львів 1923. 8°, ст. 144—150.

19. VІІІ. 1919 — 1. ІХ. 1919. Проти черв. москалів.

Стефанів Гнат, полк. За Львів. „Укр. Скиталець“. Відень 1923. 8°, ч. 43/44, ст. 8—12.

Стефанів Зенон, б. лідхор. УГА. Два роки в Українській Армії. „Літопис Ч. К.“ Львів 1932. 8°, ч. 9, ст. 8—10; ч. 10, ст. 9—13; ч. 11, ст. 13—16; ч. 12, ст. 6—8.

З Коломиї до Київа, до СС, і до Славянська, до Запорозьського корпусу. 3-я „Клементна ватага“ 2-го Запор. корпусу. Життя і походи СС-ів з 2-м Запор. полком. Відїзд 3-го куріня до Білої Церкви. Повстання проти Скоропадського. Бій під Мотовилівкою. Походи з 9 бригадою УГА: Чортків, Гусятин, Браїлів, Винниця, Калинівка, Бердичів, Бровки, Балта, Чечельник, ЧУГА. Ляличів, Проскурів. Роззброєння. Тухолья.

Стефанів Зенон. Від Славянська до Тухолі. Сподини підхорунжого. З передмовою д-ра Андрія Чайковського. Коломия 1933, м. 8°, ст. 60. Накл. „Бувальщина“ в Коломиї.

Передрук попереднього артикулу з „Літопису Ч. К.“ за 1932 р., чч. 9—12. Зміст той самий.

Евген Круківський

сотник 3-го кінного залізного полку

„ГОЛОС КРОВИ“

„на маргінесі мого записника“

Замовляти: Видавництво „Центрорекляма“, Львів, вул. Зигмунтовська 12, розр. чек 224.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

ІХ. річник / Число 4. / Квітень 1937.

ЗМІСТ:

Весняний вітер чую Микола Лебединський	2	Матеріали і документи І. К.	8
Фрагмент з чортківської офензиви Гакстен	2	З листів полк. Дмитра Вітовського Др. Никифор Гіряк	15
Моя виправа на Закарпаття Іван Молещій	3	Оснування першого хору ім. М. В. Лисенка Ф. Стирня	18
Як дійсно було з проводом Пресової Кватири У.С.С. Антін Лотоцький	7	Рецензії і замітки І. З.	20
Воєнні усмішки Федь Триндик	8	Бібліографія І. Ш.	22

Смачні і гігієнічно роблені

цукорки
шоколяди
помадки
андрути
солодке
печиво

купуємо тільки з одинокої української фабрики

ФОРТУНА НОВА

Львів, вул. Кордецького ч. 23

Жіноче білля різного рода

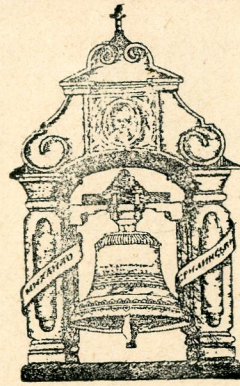
панчохи, рукавиці, паси, нагрудники і т. п.
поручає фірма

ЕВСТАХІЙ ДУМИН

Львів, вул. Коперника 23, ріг Вроновських.

Весняні нові взори

вже маємо на складі, просимо ласкаво оглядати товар і питати про ціни без обов'язку купна. Поручаємо кольонські води на вагу і косметику.

Одинока Українська в краю
ВІДЛИВАРНЯ ДЗВОНІВ
І АРТИСТИЧНИХ ВІДЛИВІВ

МИХАЙЛА БРИЛИНСЬКОГО

Львів, вул. Замарстинівська 41.
тел. 263-56.

ВІДЛИВАЄ дзвони всяких розмірів і ваги, артистичні, бронзівничі, машинні пласкорізьби, фігури і т. д.

ОКУТТЯ будівельні, меблеві, римарські.
ПОЛІРОВАННЯ всяких предметів.

ЗАВЕДЕННЯ ГАЛЬВАНІЧНЕ як: ніклювання, мідювання, сріблення, золочення та окисовання.

КУПУЄ: всякі відпадки металеві і розбиті дзвони по найвищих цінах біржевих.

Вже надійшли останні новини

на плащі, костюми, сукні — як рівнож матеріяли на мужеські убрання — власні узори

„ДІМ МОДИ“

Львів, Европейський Готель

Обслуга в українській мові.

Хочете купити

добрі господарські машини, приладдя, насіння та штучні погної?

зверніться до

Центросоюза

Львів, вул. Зіморовича ч. 20-22.

ВЖЕ ПОЯВИЛАСЯ

Велика історично-воєнна монографія О. Думіна:
„Історія легіону українських січових стрільців“
з багатьма чертинами боїв і походів УСС і понад 100 оригінальними здебільша ще ніде не репродукованими світлинами і поіменним списом (понад 1.500 прізвищ) всіх поляглих і ранених УСС.

Ціна зол. 15'—, з пересилкою зол. 15'60

Для членів „Червоної Калини“ знижка.

Накладом видавництва

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“

Львів, вул. Зіморевича Ч. 12. — пошт. скр. 43.

Вже в половині квітня ц. р. вийде з друку

ВЕЛИКИЙ СПІВАННИК

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

монументальний збірник пісень стрілецьких, побутових та обрядових на хори мішані, мужеські й жіночі за ред. Д-р З. Лиська.

В Співаннику поверх 230 найкращих українських пісень, в обрібці всіх наших відомих композиторів. Пісні скомпоновані легко, приступно та в українському стилі. Це широкий і підібраний репертуар для всіх концертів, принагідних свят та інших хорових виступів. Це небуденна поява в нас на книгарському ринку. Одинока й необхідна книга пісень, якої ще досі не було і без якої не обійтись ні одному хорові, товариству в селі чи місті, ні одному знавцеві чи прихильникові рідної пісні.